

Denna skrift innehåller föredrag som hölls vid konferensen Nationalismen, unionen och demokratin på Värmlandsoperan i Karlstad den 23 september 2005. Konferensen ordnades av Föreningen Norden i samarbete med Demokratiinstitutet i Sverige och Stiftelsen Fritt Ord i Norge på uppdrag av Sveriges och Norges regeringar . Syftet med konferensen var att möjliggöra fördjupning och att förmedla kunskap om unionsupplösningen mellan Sverige och Norge. Den värjer sig mot det som skulle kunna kallas slagordsnordism och förhoppningen är att denna skrift ska ge påminnelser till dem som var med och nya kunskaper till dem som möter inläggen för första gången i denna form.

Bengt Göransson
Ordförande
Föreningen Norden i Sverige

Allomfattande demokrati i en globaliserad värld.

Robert A. Dahl

Professor emeritus i statskunskap. Dahl har i ett stort antal arbeten behandlat det demokratiska styrelseskicket.

Jag känner mig mycket hedrad över att ha blivit inbjuden att tala här ikväll över ämne "Allomfattande demokrati i en globaliserad värld". Jag behöver inte påpeka att tiden i kväll inte på långt när räcker till för att avhandla detta komplexa ämne med alla dess förgreningar. Jag vill emellertid kortfattat beröra tre stora utmaningar som allomfattande demokrati innebär för demokratiska länder i 2000-talets globaliserade värld. De är följande:

1. Regionala minoriteter som söker självständighet
2. Nya minoriteter som uppkommit genom legal och illegalt invandring och strävar efter att upprätthålla sin språkliga, religiösa och etniska identitet
3. Formellt självständiga demokratiska länder som försöker upprätthålla demokratisk kontroll över avgörande beslut i en alltmer globaliserad värld.

Regionala minoriteter som söker självständighet.

Den första gruppen - regionala minoriteter som söker självständighet - är av särskild betydelse på hundraårsdagen efter unionsupplösningen mellan Norge och Sverige 1905. Även om jag tror att detta slutliga och fredliga steg på vägen mot självständighet inte är särskilt känt utanför dessa båda länder - och jag måste erkänna att mina egna kunskaper är ganska begränsade - skulle den kunna tjäna som modell, som mönster för en fredlig separation. Låt mig förklara.

För några år sedan när jag reflekterat över Michail Gorbatjovs hänvisning till principen om majoritetsstyre som stöd för sina anspråk på herravälde över sex republiker som sökte självständighet, försökte jag formulera några allmänna frågor som vi kanske vill ha svar på, för att bedöma huruvida en grupp krav på politiskt självbestämmande eller självständighet är försvarliga på demokratiska grunder. För det första: Är det territoriella gränser som gruppen hävdar klara och rätt uppfattade av alla parter? För det andra: Har vi tillräckliga skäl att tro att människorna innanför dessa gränser säkert vill ha självbestämmande och, om så är fallet, vet vi om de vill ha full självständighet eller bara en mer begränsad form av självständighet? För det tredje: Är vi helt säkra på att människorna i den föreslagna enheten verkligen har för avsikt att införa demokratiskt självstyre? För det fjärde: Om gruppen uppnår det självstyre den kräver, kommer det då att finnas tillräckligt skydd för de rättigheter som minoriteterna i den nu självstyrande enheten har? För det femte: Finns det starka skäl att tro att självstyre för gruppen skulle medföra att folket i det centrala landet skulle bli lidande?

Att ha tillfredsställande svar på dessa frågor är ett nödvändigt villkor för att ge en grupp självstyre, tror jag - och kanske även ett tillräckligt villkor. Det jag emellertid vill komma fram till här är att man, såvitt jag kan bedöma, hade tillfredsställande svar på alla dessa fem frågor när Norge krävde självständighet år 1905. Att unionsupplösningen till sist gick

fredligt till är ett bevis på den klokhets som ledarna och folket i de båda länderna visade prov på. Och det är nog inte att säga för mycket att unionsupplösningen varit till gagn för båda länderna.

Jag är ändå rädd att det jag nyss kallade en modell eller ett mönster för fredlig separation sällan upprepas i verkligheten, där villkoren i bästa fall ofta är mer tilltrasslade och oklara och, i värsta fall, står i rak motsats till de krav jag angett.

I mitt eget land finner man kanske ett mönsterexempel på krav på självständighet där ett viktigt och nödvändigt villkor saknades. Sydstaternas krav på utträde ur unionen 1861 resulterade i det blodigaste inbördeskriget ditintills i historien. När jag begrundat denna nationella tragedi har jag ibland tänkt att Lincolns ursprungliga motivering att motsätta sig utträde, och alltså göra inbördeskrig oundvikligt, var otillräcklig. Denne ovanligt kloke och begåvade president hävdade i sitt invigningstal att "i betraktande av den universella rätten och konstitutionen är unionen mellan dessa stater bestående. Det bestående antyds, även om det inte uttalas, i alla nationella regeringars grundläggande lagar."

Lincoln gav inget stöd för detta påstående. Jag tvivlar verkligen på att det går att stödja det helt som ett empiriskt påstående. Dessutom slår det mig att det är ett tomt påstående, om jag får lov att uttrycka mig i hårda ordalag om det yttrande som fällts av en person vars tal är några av de finaste exemplen på engelska språket som jag känner till. Frågan jag genast ställer mig är: Än sen då? Även om beständigheten är underförstådd i alla nationella regeringars grundläggande lagar, varför är vi moraliskt skyldiga att följa det krav på beständighet som hävdas i dessa lagar, särskilt om en grupp som uppfyller de nödvändiga villkor jag just nämnt, av regeringen i fråga hindras från att få sin självständighet?

Låt mig uppehålla mig lite till vid Lincoln och det amerikanska inbördeskriget, för att klargöra vad jag menar. I januari 1863, nästan två år efter att den blodiga konflikten började, gav Lincoln en motivering som han inte hade hävdat tidigare, av komplicerade skäl, däribland ett fortsatt hopp om att undvika utträde. Det syfte med inbördeskriget som han nu med beundransvärd vältalighet framförde var slaveriets avskaffande. När Lincoln visade på slaveriet i Sydstaterna gav han ett klart exempel på ett krav på självstyre, självständighet eller utträde som inte uppfyller ett av kraven jag nämnde innan. Om gruppen uppnår det självstyre den kräver, kommer då rättigheterna för minoriteter i den nu självstyrande enheten att skyddas tillräckligt? 1861 bestod Sydstaterna helt klart inte detta prov. Dess grundläggande skäl till utträde var faktiskt att de ville säkerställa slaveriets bevarande. I motsats till Sydstaterna bestod Norge helt klart detta prov 1905, liksom de andra proven jag nämnt.

Vi har den fördelen att vi kan betrakta det hela i efterhand, men jag förmodar att det slutliga resultatet för de båda länderna stod betydligt mindre klart för de politiska ledarna 1905, som var tvungna att fatta beslut som var avgörande för resultatet. Idag, och förmodligen också i framtiden, kommer det utan tvivel att vara osäkert i vilken utsträckning kraven från regionala minoriteter, som söker självstyre eller självständighet kommer att uppfylla våra kriterier. Lösningarna kommer att vara mycket mindre klara än våra tillbakablickande bedömningar och det finns stor risk för att konflikterna mynnar ut i våld, antingen öppet krig, återkommande terrorism eller båda delarna.

Invandrare som vill behålla sin identitet.

Vissa minoriteter söker varken regionalt självstyre eller fullständig separation. De har tvärtom en stark önskan att stanna kvar i sitt land, men också en önskan att åtminstone i

någon må behålla sin språkliga, religiösa eller etniska identitet ä kanske alla dessa.

Idag är människorna i alla länder, möjligen med undantag av vissa länder i Afrika, avkomlingar till tidigare invandrare som kanske ersatt infödda för flera århundraden sedan eller ännu längre tillbaka. Men dessa avkomlingar ser sig naturligtvis inte längre som invandrare, och de betraktas inte heller som sådana av andra. Före att skilja dessa fast bosatta avkomlingar från nya invandrare kallar jag dem här för infödda medborgare. Jag behöver inte påminna detta auditorium - eller personer i någon europeisk eller engelsktalande demokrati - om att tillströmningen av nya invandrare har gett upphov till allvarliga och ihållande problem. Låt mig förklara i form av ett antal påståenden:

1. För de flesta europeiska och engelsktalande länder är invandring önskvärd, ja rent av nödvändig för att ersätta en åldrande befolkning som inte längre reproducerar sig.
2. Eftersom nationsgränser är porösa - och öppna mellan medlemsländerna i EU - kan dessutom invandringen, legal eller illegal, inte hindras. Då är den inte bara nödvändig, utan ofrånkomlig.
3. Invandrarna behåller emellertid troligen, och har kanske en stark önskan att behålla, sin egen språkliga, religiösa eller etniska identitet, kanske alla tre, och dessa identiteter skiljer sig klart från de infödda medborgarnas identiteter.
4. Sådana skillnader har en tendens att minska medborgarnas tillit, samarbete och sammanhållning, att åka sannolikheten för språkliga, religiösa och etniska konflikter och göra dessa konflikter djupare samt att skapa politiska partier och sociala rörelser som är öppet fiendliga mot nya invandrare, kanske så att det går så långt som till våld.
5. Eftersom språk, religion och etnicitet är viktiga delar av vår identitet - av den vi är - är konflikter där dessa spelar roll inte lätta att lösa. Vi vill inte gärna ge avkall på vår identitet - även om förnuftet kanske säger åt oss att göra det.
6. Skillnaderna i språk, religion, etnicitet och identitet, vilka förstärks av invandringen, har en tendens att försvaga det som Robert Putnam och andra samhällsvetare har kallat det sociala kapitalet, det vill säga vår tillit till våra landsmän och vår vilja och förmåga att samarbeta fredligt och konstruktivt med dessa för att lösa våra gemensamma problem.

Jag föreställer mig att dessa sex påståenden är så uppenbara för deltagarna i den här församlingen att jag knappast behöver nämna dem. Ända tills invandrarna nyligen kom till Norge och Sverige kännetecknades era båda länder av en ovanligt hög grad av homogenitet, som i hög grad stärkte era demokratiska institutioner och sedvänjor och ert engagemang för att skydda och utöka de grundläggande politiska och mänskliga rättigheterna hemma och utomlands. Jag tror faktiskt man kan påstå att nu har varit föredömliga även bland de demokratiska länderna i era prestationer hemma och utomlands. Jag hoppas att fortsätter så, och det hoppas ni säkert också.

Invandringen har emellertid inneburit slutet på er värdefulla homogenitet. Och medan många andra europeiska och engelsktalande demokratiska länder har varit betydligt mindre homogena än Norge och Sverige, står de också inför en utmaning som invandringen innebär för deras etablerade medborgerliga kultur.

När vi söker efter lösningar som är helt i överensstämmelse med demokratiska principer upptäcker vi snart två extrema möjligheter. Den ena är assimilering, den andra är mångkulturalitet. Som vanligt i en verklighet som är betydligt mer komplicerad än den teoretiska värld där vi ibland börjar vårt sökande efter svar, tror jag att en realistisk lösning

kommer att ligga någonstans mellan de båda ytterligheterna. Men jag tror att det är till hjälp att begrunda dem var för sig en stund.

Assimilering.

Assimilering skulle innebära att barnen eller barnbarnen till invandrarna efter en generation eller så kommer att ha samma grundläggande politiska identitet som den äldre infödda befolkningen. Även om mitt eget land i många avseenden inte kan tjäna som föredöme för den demokratiska världen, vilket jag verkligen beklagar, har det ganska framgångsrikt gjort invandrare till infödda amerikaner inom loppet av en eller två generationer. Jag måste genast tillägga att även om assimileringen av invandrare i Amerika på det hela taget har varit mycket framgångsrik, åtminstone sett ur ett världsperspektiv, kommer man inte ifrån att den kännetecknas av två enorma misslyckanden: ständig diskriminering av afroamerikaner och av indianer. Om vi fördjupade oss i dessa fall skulle det öka vår förståelse för möjligheterna och begränsningarna med assimilering, men jag lämnar dem därhän, så att jag kan hålla tiden

Jag behöver förmodligen inte säga mycket mer om assimileringen i USA, eftersom den enorma invandringen från Norge och Sverige till Amerika på 1800-talet utan tvivel har gett er många amerikanska släktingar som nu bara är just amerikaner. Ni har kanske överseende med mig om jag åskådliggör vad jag menar genom att berätta om några personliga erfarenheter.

För ett antal år sedan besökte min fru Ann och jag ett reservat med crowindianer i nordvästra Montana, där vår guide var en välutbildad kvinnlig crowindian. Ungefär samtidigt som vi besökte reservatet hade det blivit politiskt korrekt bland en del vita amerikaner att undvika termen indian och istället tala om infödda amerikaner. Jag frågade vår guide vilken term hon föredrog. Svaret kom snabbt och kraftfullt: Nästan alla som bor i USA är infödda amerikaner. Vi är indianer, sade hon, crowindianer. Så var det med den politiska korrektheten!

För att slå an en mer personlig ton och ta upp ett exempel som kanske är mer välvalt för det här tillfället, vill jag berätta om min farfar, Peter Dahl, som utvandrade till Amerika 1866 från gården Dahl, Dahl Vestre, norr om Trondheim. Han var yngst av sex söner och det var uppenbart att han inte hade någon chans att få gården. Han slog sig ner i Nord-Dakota där han tack vare jordförvärvslagen, Homestead Act, som hade antagits några år tidigare under Abraham Lincoln, förvärvade 160 tunnland bördig åkermark, och till dessa lade han senare ytterligare 160 tunnland. Han gifte sig med en kvinna från Oslo som hade kommit till USA ungefär samtidigt som han. De fick fyra söner och tre döttrar, av vilka alla utom en lämnade gården för att skaffa sig högre utbildning och göra yrkeskarriär. Min mors far- och morföräldrar kom från England och Skottland, så jag är en ganska typisk amerikansk bastard.

Ni har säkert hört sådana berättelser många gånger - kanske för många - av amerikanska släktingar och vänner. Jag nämner det här bara för att förtydliga vad jag menar. Trots att min fars första språk var norska - han lärde sig engelska när han började skolan - och han senare i livet då och då talade och läste norska och alltid kände varmt för Norge var det tydligt att hans politiska identitet i första hand var amerikansk. Så var det med min mor också. Frågan dök helt enkelt aldrig upp för mig och mina två bröder - det var en självklarhet att vi var amerikaner.

Även om assimileringen bland avkomlingar till protestantiska nordeuropéer gick snabbare än bland låt oss säga irländska eller italienska katoliker, eller kineser och japaner, efter några generationer är det samma historia.

Bikulturalitet? Nu står USA emellertid inför utmaningen med invandring i en ny form och det är möjligt att vi är på väg mot ett slags bikulturellt och tvåspråkigt samhälle. Nya legala och illegala latinamerikanska invandrare från Mellan- och Sydamerika utgör en stor minoritet av den amerikanska befolkningen, särskilt i Kalifornien och i sydväst. I staten Kalifornien finns det faktiskt fler personer av latinamerikanskt och asiatiskt ursprung än av europeiskt ursprung. Till skillnad från de tidigare invandrarna från Europa och Asien är det lätt för de flesta latinamerikaner att återvända till sitt ursprungsland och upprätthålla nära relationer till sina familjer, vänner och gemenskaper. Många fortsätter att tala spanska. Kommer assimileringen att lyckas i Amerika i fortsättningen under dessa förändrade villkor? Eller kommer processen åtminstone i några regioner att ge vika för ett slags bikulturalitet där många latinamerikaner är tvåspråkiga och som sådana behåller en ganska stark andra- eller tredjeklassidentitet?

Mångkulturalitet? Till skillnad från USA har dess granne i norr, Kanada, under de senaste decennierna avsiktligt satsat på mångkulturalitet - med stor framgång, tycks det. Fastän kanadensarnas tolerans av mångkulturell mångfald ibland är ganska forcerad tycks de visa något större tolerans än grannen i söder.

Och vi har naturligtvis det kända exemplet med schweizarna. Så som Schweiz nu tydligt visar finns det, vilket jag redan har antytt, ändå en risk för allvarliga konflikter när mångkulturalitet resulterar i ny invandring.

Sammanfattningsvis är invandring till avancerade demokratiska länder önskvärd, nödvändig och ofrånkomligt - och det kommer sannolikt att ge upphov till konflikter som ibland blir svåra att lösa på fredlig väg.

Internationalisering.

Den tredje utmaningen jag nämnde är de svårigheter som den allt mer globaliserade världen innebär för demokratiska länder som försöker upprätthålla demokratisk kontroll över viktiga beslut.

Internationella organisationer är till stor del mycket önskvärda. Det verkar dessutom praktiskt taget ofrånkomligt att de ökar i makt och inflytande, och kanske i antal. Vidare har, kanske med några undantag, den makt och det inflytande som utövas av internationella organisationer en tendens att minska de nationella folkrepresentationernas makt och inflytande. Med EU som ett synnerligen diskutabelt undantag är ändå institutionerna och procedurerna för beslutsfattande i internationella organisationer inte demokratiska. Deras institutioner och procedurer ger till övervägande delen kontrollen över besluten åt ledare som inte själva är demokratiskt valda och som bara kontrolleras indirekt av nationella folkrepresentationer, om de överhuvudtaget kontrolleras.

¹"Democracy, Majority Rule and Gorbachev's Referendum" Dissent (hösten 1991): 491- 96

Invigningstal vid konferensen "Nationalismen, unionen och demo- kratin".

Sveriges statsminister Göran Persson

Mina damer och herrar.

Kära vänner.

Tack för välkomsthälsningen Bengt!

Jag är väldigt glad och hedrad över att få vara här och för möjligheten att få tala.

Idag firar vi en historisk händelse.

Unionsupplösningen kan diskuteras utifrån en rad olika infallsvinklar - med en rad olika illustrationer.

Jag väljer att ta upp folkens självbestämmanderätt, demokratin och freden.

Illustrationerna väljer jag ur min egen rörelse - ur arbetarrörelsens perspektiv.

Jag väljer en person som är en betydelsefull företrädare och tidig internationalist, som var aktiv både före, under och efter tiden för unionsupplösningen - nämligen Hjalmar Branting.

* * *

Den 7 juni, vid underrättelsen om det norska stortingets beslut att ogiltigförklara unionen mellan Norge och Sverige, så skrev Hjalmar Branting:

"För vår del hälsa vi, som trogna vårt program och vår övertygelse, av grundsats erkänna alla folks fria självbestämmanderätt, den från föreningens hand frigjorda norska brodernationen välkommen till gott samarbete för hela Nordens fortsatta utveckling till folkens frihet och lycka."

Vad han ville säga var väl med nutida språkbruk ungefär följande. Han var glad. Han såg, som socialdemokrat och internationalist, folkens självbestämmande som en viktig princip - lika grundläggande som demokratins idé. Han önskade samarbete med en nykläckt självständig brodernation.

Idén att varje folk har en inneboende rätt att bestämma över sitt öde kan föras tillbaka till den franska revolutionens fältrop om frihet, jämlikhet och broderskap. Under 1800-talet vann flera nya nationer sin självständighet. Det fick naturligtvis stor betydelse för samhällsklimatet och idéns spridning.

Över unionen stod alltså nationen, med Brantings ord. Upplösningen blev den självklara bekräftelsen på att idén om folkens självbestämmanderätt måste segra.

Men nittio år av union hade också skapat ett djupgående samarbete och samförstånd mellan våra folk.

Utifrån sågs våra länder som en handelspolitisk enhet. I långa stycken utgjorde våra länder en gemensam hemmamarknad. Sverige blev en betydande marknad för exempelvis norsk sill. Norska fartyg kom att vara den väg som svensk trävaruexport tog ut i världen. Francis Sejersted har pekat på hur lika rättigheter och regelverk födde viktigt samarbete över gränserna. Exempelvis har han påpekat att Norsk Hydro, som startade under unionsupplösningens år, knappast sett dagens ljus, åtminstone inte då, om det inte varit för unionen. Det svenska Wallenbergkapitalet sökte sig till Norge.

Tiotusentals människor tog sin tillflykt undan fattigdom och förtryck på den svenska landsbygden till de expanderande norska industrierna. Så kunde pappersbruken i Sarpsborgsområdet rekrytera 40 procent av sina arbetare från Sverige. I Tistadalens sågverk och Fredriksstads träindustri hade var tionde arbetare en svensk födelseort.

Men samarbetet var inte enbart ekonomiskt. Skandinaviska fackmöten för naturvetare startade så tidigt som 1839, och följdes av flera strukturer för akademiska möten.

Hos den framväxande arbetarrörelsen var insikten stark om att arbetares problem var gemensamma i alla länder. Ett sätt att mötas för att utbyta idéer, stödja varandra och lösa problem blev arbetarkongresserna som startade 1886.

Dessa är för övrigt ett av få exempel på ett samarbete som kunde fortsätta med både norska och svenska deltagare de närmaste åren efter unionens upplösning, när så många andra strukturer för samarbete lades i träda. Symboliskt nog förlades den första arbetarekongressen efter unionsupplösningen till Kristiania, 1907.

På det här sättet skapade unionstiden likartade förutsättningar för våra länder på många plan.

Hundra år senare kan vi konstatera att våra nationer inte utvecklats stort olikartat.

Sida vid sida har våra båda länder utvecklat framgångsrika ekonomier, fungerande arbetsmarknader, sociala välfärdsmodeller - en nordisk modell som många länder avundas oss idag. Vår modell placerar våra länder i toppskiktet vare sig det gäller levnadsålder, social välfärd eller framtidsorienterad tillväxt. Vi har anledning att vara stolta över detta. För hundra år sedan var våra två länder bland Europas fattigaste, idag ligger vi båda i topp.

Nyligen har Klas Åmark i en bok visat hur nära socialförsäkringssystemen står varandra. Tron på nationens självbestämmanderätt har vi fört vidare långt utanför våra gränser när en ny tids företrädare verkat för fred och samarbete i en lång rad internationella sammanhang.

Som mogna demokratier är våra länder förebilder i världen.

* * *

En människa - en röst.

Så enkelt - så fundamentalt.

Så storslaget.

I grunden är det ett uttryck för jämlikhetstanken - alla är lika mycket värda. Ingen har rätt att förtrampa någon annan. Alla har ansvar för att vara med och dela bördorna.

Denna tanke har väckt människans förhoppningar i många tusen år - från de grekiska stormötena till den franska revolutionen, från Bergspredikan till Martin Luther King. Denna tanke har rest människors krav på bättre organiserade samhällen med ett större mått av social anständighet. I dag dominerar denna enkla tanke världspolitiken.

Ordnade, tydliga och överenskomna former att fatta beslut. Delaktighet, inflytande och delat ansvar. En röst åt var och en, ingen väger lättare, ingen väger tyngre.

Så fungerar demokratin. Den verkar på många plan samtidigt. I dag mer än någonsin. De beslut som formar framtiden fattas kanske under familjens samtal vid köksbordet lika väl som på kommunfullmäktigemötet, på företagets styrelsemöten lika väl som på EU:s toppmöten, i Riksdagen, i Stortinget, lika väl som i FN:s säkerhetsråd.

I Sverige har demokratins konstitutionella grund funnits i 84 år. Kampen för rösträtten var hård och pågick länge, driven framför allt av arbetarrörelsen och liberalerna.

För vänstern, för det var så vi betraktade arbetarrörelsen och liberalerna, var Norge en förebild.

Hjalmar Branting igen, ur hans tal i Lill-Jans den 12 juli 1892:

"Norge är ett demokratiskt land i långt högre grad än Sverige. Där finnes redan enkammarsystem infört, och mera än hälften av stortingsmännen äro valda på programmet allmän rösträtt, icke blott politisk utan även kommunal."

Nu var skillnaderna mellan länderna i praktiken inte så stora. Bo Stråth pekar på de likheter som fanns mellan den svenska ståndsriksdagen och det norska system som gällde fram till 1880-talets början. Och fram till dess att den allmänna rösträtten - för män nota bene - infördes i Norge 1898, så hade båda länderna ett penningstreck.

Skillnaden låg just i att Norge hade ett enkammarsystem, Sverige en indirekt vald första kammare. Till den var rösträtten graderad efter inkomst och förmögenhet och valbarheten inskränkt. Till fromma förstås för konservativa krafter.

Punkt ett i det socialdemokratiska partiets första partiprogram som antogs år 1897 löd också: Allmän, lika och direkt rösträtt vid politiska och kommunala val för alla till myndig ålder hunna medborgare, utan någon af könsskillnaden betingad olikhet.

Och därtill: Första kammarens afskaffande.

Det tog några år innan det blev gjort.

Sedan den allmänna rösträtten för män införts i det västra unionslandet hårdnade kampen i Sverige. Det svenska penningstrecket urholkades visserligen, men högermajoriteten i Första kammaren strandade konsekvent alla reformförslag. Det skulle som bekant dröja ända till november 1918 innan Sverige tog steget till allmän och lika rösträtt för både kvinnor och män.

Det var en lång strid. Vad som avgjorde den var naturligtvis inte bara den debatt som fördes i Sverige, utan också utvecklingen i Europa. Den ryska revolutionen, men framför allt vad som hände i Tyskland 1918, påskyndade den svenska demokratireformen.

Då låg unionsupplösningen en tid bakom oss.

* * *

Om 1900-talet blev demokratins sekel, så kan man kanske säga att det föregicks av krigens sekel.

Minnen från Napoleonkrigen bars av många. Så kom revolutionerna och upproren år 1848, blodigt nedslagna. Det tyska rikets tillkomst genom erövringar. Krimkriget som berörde även Norden. Preussen besegrade Danmark. Utanför Europa hade arméerna förblött i det amerikanska inbördeskriget.

Som en reaktion till detta uppstod freds rörelsen.

I Sverige bildade ett stort antal riksdagsmän år 1883 Svenska freds- och skiljedomsföreningen. Initiativtagaren, riksdagsmannen Klas Pontus Arnoldsson, blev senare den förste svensk som tilldelades Alfred Nobels fredspris av det norska stortinget.

Kampen för freden tog olika riktningar. En var att skapa en internationell rättsordning. En annan ville ta vägen över att begränsa, eller till och med avskaffa militärapparaten. Men inför hotet om krig mellan Sverige och Norge 1895 och 1905 förenades dessa båda linjer.

Det är 1895 som Hjalmar Branting håller det tal som har en sådan skarp formulering om kulan som kan söka sig sin egen väg och stoppa krigshetsarnas ansträngningar, det tal som också faller honom själv. Han döms till fängelse. Senare omvandlas det i Högsta domstolen till böter. Böter som betalas av svenska och norska arbetare.

Många kvinnor var tongivande 1905: Kata Dalström, Ellen Key och Ann Margret Holmgren predikade outröttligt att varje tanke på krig mellan Sverige och Norge var ett brott. Parollen var Fred med Norge.

Under unionskrisens mest upphetsade dagar höll Hjalmar Branting ett tal under storman-

de bifall. När man hör det ska man minnas att den politiska storstrejken hade prövats som ett medel i rösträttsdebatten 1902.

Hjalmar Branting säger enligt referat:

"Det är icke värt att neka att de syfta på krig. Men mot denna skändlighetens tanke skall Sveriges hela arbetande folk inlägga sin starkaste gensaga och förklara sig berett att taga även det tyngsta offer på sig för att hindra att denna tanke blir verklighet."

Då har man provat storstrejken som politisk metod. Vad Branting menar blir därför inte så svårt att förstå.

Sådana var stämningarna när förhandlarna slog sig ner i Karlstad för hundra år sedan. Detta skulle de beakta, liksom reaktioner från de europeiska stormakterna. Också något som vi ska väga in i unionsupplösningens historia.

* * *

För Karlstadförhandlarna gällde det att gå från ord till handling. Stora ord om fred krävde fungerande instrument.

Avtalet i Karlstad för 100 år sedan innehöll en passus om skiljedom.

Tankarna på skiljedom hade börjat dyka upp under 1830- och 40-talen. De hade vunnit sin första framgång år 1872 då en tvist mellan USA och England i det så kallade Alabama-fallet löstes med den metoden. Fredsrörelsen var inte sen att intressera sig för skiljedom.

I August Strindbergs novell "Samvetskval" - kallad hans fredspredikan - skålas det i champagne just för detta Alabama-avtal.

Denna hans fredspredikan gavs ut på många språk. Jag har den svenska versionen här i en novellsamling kallad "Utopier". Det är lockande att läsa det lilla stycke som Strindberg skriver om när man får beskedet om att skiljedomen har avkunnats.

Så här skriver han på sitt mycket eleganta språk. Kraftfullt och klart.

Jag läser en bit ur novellen "Samvetskval":

Ladies and Gentlemen, höjde engelsmannen sin röst, under det att en vaktmästare ställde en stor bricka med fyllda champagneglas på bordet. Ladies and Gentelemen, återtog han, detta betyder, enligt vad jag av ingånget telegram fått veta, att den första internationella domstolen i Genève har slutat sitt arbete; det betyder, att ett krig mellan tvenne folk, eller vad värre kunde ha varit, ett krig mot framtiden, är förekommet, att hundratusen amerikanare och lika många engelsmän kanske hava denna dag att tacka för att de ännu är i livet. Alabamastriden är löst till förmån, icke för Amerika, utan för rätten, icke till skada för England, utan till framtida väl.

August Strindberg.

Det är mäg.

Det är kraft och det är modernt.

På Brantings begäran rapporterade Strindberg samma år som novellen gavs ut från en konferens i Schweiz om just diskussionerna om skiljedom. Och i det första socialdemokratiska partiprogrammet infördes som en punkt: skiljedomstolar vid internationella tvister.

Strindberg togs alltså i den unga arbetarrörelsens tjänst för internationell rätt och fred. Det var en ung Branting som vände sig till Strindberg med det uppdraget.

Den första Haag-konferensen år 1899 knäsatte sedan principen.

Senare skulle en särskild internationell skiljedomstol komma till, med placering just i Haag.

Hjalmar Branting var talesman för en växande rörelse, större än dess parlamentariska inflytande - för den rörelse som är den mesta bäraren av idéerna om frihet, jämlikhet och solidaritet - den internationella arbetarrörelsen.

För unionsupplösningen spelade hans engagemang kanske ingen avgörande roll. Men de erfarenheter unionskrisen gav tog han med sig mot framtiden - över Ålandskrisen och dess upplösning, över upplösningen av det ryska imperiet, som svensk stats- och utrikesminister i Nationernas Förbund och som partiledare i Socialistinternationalen.

Unionsupplösningen är idag historia, ett hundraårsminne.

Men de frågor jag talat om och som engagerade Branting så djupt - principen om staters självständighet, allmän och lika rösträtt, arbete för fred och metoder för konfliktlösning är lika brännande aktuella.

För mindre än en vecka sedan samlades delegationer från Norge, Sverige och över 140 andra självständiga nationer i New York för att - inom ramen för FN - diskutera hur krig kan förhindras och fred befästas.

1905 års förhandlingar fick ett lyckosamt slut - trots att de fördes av två nervösa delegationer, instängda på en lokal här i Karlstad med krigshotet hängande över sig.

2005 års FN-toppmöte genomfördes under skuggan av mörka profetior om FN:s framtid. Men resultatet blev det motsatta, och vi kunde resa hem med en gemensam deklaration som blir ett gott redskap för både FN-reform och ökade insatser för internationell fred och utveckling.

När Hjalmar Branting hälsar den norska brodernationen välkommen till gott samarbete efter den fredliga upplösningen så är det säkert med en jublande känsla.

Men den känsla hos Branting som betydligt oftare citerats, den driver ännu nya generationer socialdemokrater och internationalister i kampen för rättvisa och jämlikhet.

Det är den känsla som med Brantings ord revolterar "mot en sakernas ordning, som dömer de ojämförligt flesta att stanna i växten och kväva sina bästa stämningars längtan". Därmed avslutar jag den betraktelse jag försökt göra med hjälp av Hjalmar Branting, över en tid i vår gemensamma historia som har visat sig bli lyckosam.

Som har skapat två länder som fortsätter att fördjupa sitt samarbete, och som fortsätter att vara förebilder i världen.

Tack för att ni har lyssnat.

Invigningstal vid konferensen "Nationalismen, unionen och demo- kratin"

Norges statsminister Kjell Magne Bondevik

Ærede statsminister, ærede forsamling, kjære venner.

Først vil jeg gjerne takke Foreningen Norden, som på initiativ fra den norske og svenske regjering har arrangert denne konferansen. Foreningen Norden har gjort et stort og viktig innsats for nordisk samarbeid i en årrekke.

Dette er min siste embetshandling utenlands som statsminister. Det er spesielt meningsfylt at det skjer her i Karlstad ved en slik historisk anledning, og at det skjer sammen med vårt gode broderfolk – og sammen med min gode kollega Göran Persson.

Når vi møtes her i Karlstad gir det anledning til å reflektere over både historie og fremtidsvyer. Det vi er her for å feire, er et jubileum for fredelig konfliktløsning. Fredelige løsninger på konflikter finnes det mange eksempler på. Men den begivenheten vi markerer her, var enestående i sin tid. For hundre år siden var det et vågestykke å tro at en union mellom to stater kunne oppløses på fredelig vis. Det fantes ingen forbilder for noe slikt. Likevel viste det seg å være mulig. En så dristig handling kunne lykkes blant annet på grunn av det nære forholdet mellom det svenske og norske folk. Mange hadde knyttet familieband, andre hadde flyttet over grensen for kortere eller lengre tid. Utveksling og samarbeid i næringsliv og arbeidsliv hadde også bidratt til å forene oss.

Men det var også noe annet som var virksomt. Noe som lett blir oversett i dag. Sverige og spesielt Norge var på vei mot å bli demokratiske nasjoner. I 1905 fantes bare en håndfull stater med demokratisk styresett. Våre to land var blant dem. Det som ikke var gjenstand for refleksjon den gang, men som er blitt tydeligere i vår tid, er at demokratiske stater ikke går til krig mot hverandre. I de mellomliggende hundre år har krigens spøkelse herjet verden – igjen og igjen. Men vi har ikke sett kriger med demokratiske stater på begge sider av frontlinjen. Det vi feirer her i Karlstad bør derfor ikke bare være et jubileum for en fredelig løsning på en konflikt mellom broderfolk. Vi bør også feire demokratiet, som har besejlet det fredelige forholdet mellom oss.

Demokratiet har vært en kilde til samarbeid mellom Norge og Sverige. Men det har også gitt grunnlag for gjensidig læring. I årene etter 1905 hadde faktisk det norske demokratiet på noen viktige områder kommet lenger enn det svenske, som Göran Persson også nevnte. Oppløsningen av unionen førte til at demokratiet i Sverige ble styrket, fremholdt presidenten i Sveriges Riksdag tidligere i år. Det utløste prosesser som fremskyndet innføringen av allmenn stemmerett og parlamentarismen som styreform. I dag kan vi kanskje mene at rollene er snudd, at det er Sverige som har noe å lære oss om å praktisere demokrati. Befolkningen i Sverige viser høyere oppslutning om valgene enn oss, og i svensk politikk er ansvaret for å vedlikeholde den demokratiske deltakelsen tatt på alvor i en grad som savner sidestykke i resten av verden.

Uansett forskjellene mellom våre to land, gjør de mer enn hundreårige demokratiske tradisjonene i Skandinavia at demokratiet er mer rotfestet her enn i mesteparten av Europa

og den øvrige verden. Mange utviklingstrekk i våre samfunn de siste tiår peker mot en klar vekst i demokratiets kvalitet: Kvinner har blitt langt mer synlige og innflytelsesrike. Vi har fått et større kultur mangfold. Ytringsfriheten er utvidet og styrket. Vi er på vei til å finne gode ordninger for samene som urfolk og andre minoriteter innenfor våre grenser – og folk flest har høy tillit til det politiske systemet.

Alt dette bør vi glede oss over. Samtidig gir dette seminaret oss en anledning til å se fremover. For det er liten tvil om at demokratiet også vil møte viktige utfordringer i årene som kommer.

Vi har vært så heldige at velstanden i våre samfunn har økt betydelig de siste tiårene. Det har gitt oss større muligheter til å treffe valg i vår egen hverdag. Valgfriheten innenfor offentlige tjenester er større enn noen gang. Men denne valgfriheten pålegger også enkeltmennesket større ansvar for seg selv. Med økt velstand og økt frihet, følger også økt ansvar. Ikke alle er like godt rustet til å ta det ansvaret.

I optimismen etter krigen trodde vi at når velstanden økte, ville fattigdommen automatisk bli utryddet, og sosial mistilpasning ville forsvinne. Men ufordringene er der fremdeles. I vårt vellykkede velstandssamfunn er det ennå mange som ikke fullt ut klarer å utnytte de valgmulighetene de har. For sosialpolitikken betyr dette at vi må bekjempe fattigdom, slik at alle kan leve på et anstendig nivå. For demokratiet betyr det at vi må inkludere dem som i dag faller utenfor det vanlige samfunns livet. Hvis man er økonomisk og sosialt marginalisert, blir også veien til stemmeurnen ekstra lang. Det er nok også vanskeligere for disse menneskene å bli hørt i samfunnsdebatten.

En gruppe jeg er særlig opptatt av å inkludere i det demokratiske systemet, er de som har kommet til oss fra andre land. Behovet for å tilrettelegge for kulturell integrasjon er vi allerede vel kjent med. Men her ligger også en omfattende demokratisk utfordring. Disse menneskene trenger å kunne fremme sine interesser, skape seg talerør, delta i offentlig debatt, og kjenne seg igjen i de politiske partienes programmer. Uten slik politisk integrasjon i tillegg til den sosiale, vil det oppstå store grupper som lever i konstant politisk fremmedgjøring.

Olof Palme har sagt at ”for oss er demokrati et spørsmål om menneskelig verdighet. Og menneskelig verdighet er politisk frihet”. Denne holdning deler jeg fullt ut. I all vår velstand er det viktig å holde fast på menneskets verd. Og det kan vi måle i hvordan vi behandler de svake og fattige blant oss. Det ansvaret ligger hos oss alle, men i særlig grad hos oss som er satt til å styre landet.

Jeg nevnte innledningsvis at ytringsfriheten er styrket. Det er en reform som ikke kan være uten bismak – heldigvis. For ytringsfriheten er frihet for hver enkelt til å fremme synspunkter som vi andre ikke liker, ja som vi til og med kan føle som angrep på våre egne dypeste verdier. Men demokratiet er utvilsomt tjent med at friheten til å ytre seg har så vide rammer som mulig. Det frie ord er en forutsetning for at vi kan leve innenfor et samfunn som både er demokratisk og produktivt.

Ytringsfriheten er også grunnmuren massemediene er bygget på. Et demokrati kan ikke eksistere uten en fri presse. Samtidig ser vi at pressen stiller demokratiet overfor særlige utfordringer. For pressen skal ikke bare fremme det frie ord, men også tjene kommersielle interesser. Pressen er en arena for kamp om ideer, men også for kamp om lesere. Disse to går ikke alltid like godt sammen. Jakten på konflikter kan få pressen til å gå på tvers av egne idealer.

I min tid som politiker har endringer i pressens rolle vært den maktforskyvningen som har vært mest synlig i den politiske hverdagen. Mediepresset på oss politikere er riktig og

viktig i den forstand at vi som folkets representanter skal være i et konstant søkelys. Men til tider kan dette presset bli så massivt at det fremmer kortsiktighet fremfor den langsiktighet og grundighet som hadde tjent oss best. Filosofen Arild Haaland beskrev en gang disse utfordringene slik:

”Landets ledende politikere ble halt foran fjernsynsskjermen for å avgi uoverlagte uttalelser, istedenfor å bli sikret den ro som er nødvendig for en forsvarlig behandling av de store oppgaver de var satt til å løse.”

Mediene er også blitt møteplassen for politikere og befolkning. Jeg har brukt mye tid de siste månedene på å reise på valgturne og på møter i partilagene rundt i landet. Men den som virkelig vil nå folket må gå gjennom mediene.

Deltakelse er et ord som har gått igjen i dette innlegget: – Sikre svake gruppers deltakelse i demokratiet, og massemedia som en viktig arena for politisk deltakelse. Sammenlikner vi oss med andre land, er valgdeltakelsen i Skandinavia høy. Men i alle fall i Norge er den vesentlig lavere enn for noen tiår siden, selv om det var gledelig at flere deltok ved årets Stortingsvalg enn for fire år siden. Deltakelsen i lokalvalg har sunket uavbrutt de siste 40 år. Jeg er spesielt bekymret over at så mange unge ikke bruker stemmeretten sin.

I Sverige ble det nedsatt en demokratikommisjon som er blitt fulgt opp av tiltak for økt politisk informasjon og deltakelse. Etter Makt- og demokratiutredningen har vi i Norge lagt frem en Stortingsmelding som inviterte til en bred drøfting av folkestyrets vilkår i Norge, og vi har nedsatt en lokaldemokratikommisjon som skal avslutte sitt arbeid neste år. Jeg håper vi kan inspirere hverandre, slik at vi inkluderer flest mulig til å delta og ta ansvar i politiske beslutninger. Samtidig må vi være realistiske. Politiske myndigheter kan tilrettelegge for deltakelse, de kan ikke skape den. Politiske partier, mediene, nasjonale og lokale organisasjoner, og ikke minst den enkelte borger, har alle et ansvar for demokratiets fremtid. Utfordringene er mange. Men alt i alt er det gode grunner til å være optimist på vegne av demokratiet i Norge og Sverige.

Alle verdens land blir stadig mer sammenvevd i et globalt skjebnefellesskap. Informasjon, varer og tjenester flyter stadig mer fritt over grensene, og vi mennesker reiser mer og blir i økende grad verdensborgere.

Demokratiet kan ikke sikres og utvikles gjennom bare nasjonale tiltak. Vi må være med å demokratisere internasjonale maktstrukturer for at demokratiet i våre land skal fungere. Globaliseringen krever globale løsninger. Sverige og Norge er blant de land som i størst grad erkjenner dette. Vi vektlegger multilaterale løsninger på felles utfordringer, ikke minst gjennom FN. Verdensorganisasjonen må styrkes, noe det nylig avholdte toppmøtet dessverre bare ga et begrenset bidrag til.

Norge og Sverige, og Norden som helhet, kan bidra og blir lyttet til, som en velutviklet, demokratisk region, og som forkjempere for fred, demokrati, menneskerettigheter og utvikling. Det gode demokratiet forplikter. At demokrati og fred henger sammen, betyr at vi i Sverige og Norge har en felles utfordring i å videreføre våre bidrag til å løse konflikter i andre deler av verden. Det er en Sisyfos-oppgave, men vi kan ikke skyve den bort av den grunn. Vi vet at veien er bratt og full av skuffelser. Og hvis vi henfaller til selvgodhet, evner vi enda mindre å løse oppgaven. Her i Karlstad ser vi at forpliktelsen til å arbeide for fred også er forankret i vår felles historie. Det gir oss en særlig inspirasjon, og mulighet!

Vi ønsker hverandre lykke til med denne utfordringen også i årene som kommer.

Takk.

Unionen Sverige-Norge - ett argument för politikens återkomst i samhällsanalysen

Bo Stråth

Professor i samtidshistoria vid Europauniversitetet i Florens. Har också varit professor vid Göteborgs universitet. Författare till boken "Union och demokrati. Sverige och Norge 1814-1905.

Det unga och expansiva mot det gamla och konsoliderande innebar en tidig spänning inom unionen. För Sverige var uppgiften att konsolidera staten och nationen efter förlusten av Finland, en förlust som i sin tur hade föregåtts av en hundraårig obeveklig reträtt från stormaktspositionen. För Norge handlade den politiska uppgiften om att bygga såväl nationen som staten efter århundraden under danskt välde. Det kan tyckas som om unionen redan från första början var ett omöjligt projekt. Men det skall understrykas att denna spänning mellan det unga och det gamla på inget vis innebar att unionens öde var beseglat redan från dess allra första början. 1905 låg inte förprogrammerat 1814. Unionen var inte född med sin egen undergång. Spänningar kan också vara fruktbara och utnyttjas innovativt. Historien är full av alternativ. Detta är ett huvudargument i min bok Union och Demokrati. Under senare år har kontrafaktiska frågeställningar vunnit anhängare inom historievetenskapen: "Vad hade hänt om inte...?" Sådana frågor är naturligtvis i grunden omöjliga att besvara, men de är icke desto mindre viktiga intellektuella redskap för att öppna ögonen för alternativa men ej realiserade händelseförlopp i historien. Historieskrivningen har en inneboende tendens att bekräfta det som hände på ett sådant sätt att det hände därför att det måste hända. Utvecklingen beskrivs som förutbestämd, där på förhand uppställda mål förverkligas. Vad gäller den svensk-norska unionen har den norske historikern Ernst Sars närmast idealtypiska projiceringar i det avseendet haft många efterföljare. Utvecklingen ses som på räls mot ett utstakat mål. I vårt fall handlar det om en förutbestämd utveckling mot unionens upplösning. Vår egen tids insikt att framtiden är om inte helt öppen, så dock med ett betydligt handlingsrum och i väsentliga delar oförutsägbar, borde leda till insikten att detta öde har delats av tidigare generationer. Varken händelserna 1814 eller 1905 var naturgivna.

Unionen Sverige-Norge har i historieskrivningen setts som en parentetisk del av två nationella historier. Bilden förmedlas av två förutbestämda ödeshistorier, där unionen förbigås i en bypassoperation. I det norska fallet blir det en Sonderweg bestämd av krafter utifrån, men med 17 maj (snarare än 14 januari) 1814 och 7 juni 1905 (liksom 8 maj 1945) som punkter på en väg som trots det yttre trycket i sista hand utstakades av den inneboende styrkan hos det norska folket. Det har saknats ett samlat makrohistoriskt perspektiv, som inte teleologiskt söker skriva in 1905 i unionens tidigare historia, ett perspektiv, som försöker uppmärksamma öppenheten och alternativen i utvecklingen från 1814 i stället för att gå bakåt från 1905 och söka bekräftelse på att det som faktiskt hände också måste hända. Historiska förklaringar av samhällsprocesser har en teleologisk tendens. Utvecklingen ses som driven mot ett aristoteliskt telos, ett mål, som definieras ex post med vetskap om vad som hände. I sökandet efter förklaringar till varför x eller y hände går historikern bakåt och ser i det förflutna det han vill se, faktorer som talar för att x eller y senare skulle inträffa.

När en lista av relevanta faktorer gjorts gör man helt om och beskriver en orsakskedja med riktning framåt av en utveckling på räls mot ett utstakat mål. Ansvar för utstakningen -- utöver det ansvar som ligger hos historikern själv -- varierar. Det kan vara enstaka aktörer eller det kan vara Historien eller Ekonomin ("Marknaden") eller det kan som hos Hegel vara Förnuftet. Alternativen i det förflutna försvinner i analysen av samhällsprocesser. Historieskrivningen om unionen mellan Sverige och Norge har närmast idealtypiskt följt en teleologisk metodologi. Vad som hände 1905 har härletts som en nödvändighet ur vad som hände 1814. Min bok är ett argument för att öppenheten och möjligheterna genom politiskt gestaltande - liksom de politiska tillkortakommandena - måste återinföras i historiska analyser. Detta gäller inte minst unionen Sverige-Norge.

Vad var Carl Johans målsättning med unionen? På den punkten kan man bara konstatera att Bernadotten var ambivalent och motsägelsefull. Ambivalensen var tydlig redan i freds-förhandlingarna i Kiel i januari 1814. Dels syftade han till integration. I brev till sonen Oscar talade han om la fusion des deux peuples, vad som i Norge gav upphov till amalgamationsteorin. Dels ville han försäkra Norge dess fulla självständighet. Tiden från kronprinstiden och trontillträdet 1818 fram till mitten av 1830-talet kan ses som en kraftmätning med stortinget om dessa båda principer. De sakfrågor som konflikten handlade om var etableringen av en norsk riksbank och en norsk adel samt de svenska ståthållarna. Efter 1829 tillsattes inga svenska ståthållare. Efter det att de politiska positionerna vid mitten av 1830-talet hade klarats ut inträdde relativt harmoniska förhållanden mellan kungen och stortinget. I stället fick kungen alltmer problem med en radikal svensk opposition som i spåren av julirevolutionen 1830 krävde reformer. Ett utslag av de förbättrade relationerna mellan kungamakt och folkmakt i Norge var tillsättandet av den första unionskommittén (1839-1844) som utredde frågan om flaggor och riksvapen i de båda länderna samt skissade konturerna av en unionell representation.

Från 1840-talet inträdde ett allt närmare samarbete mellan de båda regeringarna i syfte att modernisera fysiska och intellektuella infrastrukturer. Frederik Stang, Georg Sibbern, Anton Martin Schweigaard i Norge och Johan August Gripenstedt och Louis De Geer i Sverige företrädde liberala framtids- och framstegsoptimistiska utvecklingstankar under statlig ledning. Ett unionellt politiskt mittfält uppstod. 1856 utreddes såväl en tullunion som en försvarsunion och 1865-1867 ett unionsparlament. Den representation som skisserades för detta unionsparlament utgick inte från folkmängd utan tanken var lika antal ledamöter från vart och ett av länderna. Här fanns alldeles uppenbart förutsättningar för en alternativ utveckling av unionen i riktning mot ökad integration, en tätare union med den tidens språk.

Paradoxalt och ironiskt nog undergrävdes integrationspolitiken av unionens sammanhållande kraft, kungen själv. Det skedde inom utrikespolitiken, det politikområde där den konstitutionella bindningen av kungamakten alltsedan unionens tillkomst var minst. Carl Johans utrikespolitik hade varit utpräglad försiktig. Den sökte en position mellan Ryssland och Storbritannien. 1812 års politik, med syfte att söka kompensation för förlusten av Finland 1809 genom erövring av Norge från Danmark, byggde på samförstånd mellan de båda stormakterna mot Napoleon. När mot 1820-talets slut spänningarna mellan Ryssland och Storbritannien blev allt tydligare svarade Carl Johan med neutralitetsdeklarationen 1834.

När den tidens öst-västkonflikt med Krimkriget blev öppen hette kungen inte längre Carl XIV Johan utan Oscar I. Han hade byggt upp stora förväntningar som en liberal reformpolitiker i kontrast till faderns konservativa program. Han skrämdes av reformkraven när de 1848 ledde till revolution över allt i Europa och till Thranerörelsen i Norge och blod-

ga kravaller i Stockholm. De reformpolitiska förväntningarna kanaliserade han i utrikespolitisk aktivism. Det var tydligt i samband med stödet för Danmark i kampen mot Preussen 1848. Det blev ännu tydligare i samband med Krimkriget 1853. Han såg kriget som en möjlighet att återerövra Finland. Novembertraktaten med Storbritannien och Frankrike 1855 var till formen en neutralitetsdeklaration men till substansen ett krigshot mot Ryssland. Ett halvår efter traktaten slöts Parisfreden. Västmakterna hade endast använt traktaten för att sätta press på Ryssland och tvinga landet till fred. Oscar hade inte genomskådat rollen som bricka i ett storpolitiskt spel utan befann sig plötsligt i förfärande ensamhet med Ryssland. Sonen Carl XV tog emellertid ingen varning utan fortsatte lika aningslöst men ännu mer vårdslöst den utrikespolitiska aktivismen för att inte säga äventyrligheten med utfästelser om militärt stöd till Danmark i den avgörande kampen mot Preussen och - om än något vagare - till Polen i upproret mot Ryssland. De samlade ansträngningarna av unionens båda regeringar tvingade honom till reträtt från utfästelserna. Sammantaget hade den kungliga aktivismen sedan 1848 utlöst trovärdighetsproblem och ökad tveksamhet inför unionen i Norge.

I början av 1870-talet förändrades förutsättningarna för unionen i grunden av två externa faktorer. Den ena faktorn var etablerandet av det tyska kejsardömet i söder, vilket var en närmast tektonisk händelse som skakade om den europeiska kontinenten och den relativa stabilitet som hade rått sedan Wienkongressen. Oscar II sökte svara på den tyska expansionen med en kulturkonserverativ anknytning till Tyskland som han hoppades på sikt skulle förmedla kulturkonserverativa värden i Skandinavien och stabilisera kungamakten och unionen. Förhoppningarna hade viss grund vad gällde Sverige men i Norge slog de helt fel och den kulturkonserverativa politiken ökade spänningarna inom unionen. Detta blev alldeles uppenbart fallet när den svenska kulturkonserverativa orienteringen till Tyskland under 1890-talet under den nye kejsaren Wilhelm II övergick i tyska maktpolitiska påtryckningar, där Oscar II uppmanades att hålla normmännen på plats.

Den andra externa faktorn var den långvariga ekonomiska depressionen som inleddes 1873. Fem år senare under fortsatt ihållande lågkonjunktur svarade Bismarck med protektionistisk politik som under 1880-talet vann stark anslutning i Sverige. Den svenska protektionismen ackompanjerades av en allt röststarkare nationalistisk retorik från dess maktcentrum i riksdagens första kammare. Bjørnstjerne Bjørnson myntade uttrycket storsvensk för den ultrakonservativa nationalismen.

Det storsvenska språket aktiverade Venstre som utvecklade ett nationellt språk med udden mot Sverige alltsedan början av 1870-talet. Det språket accelererade i en eskaleringsprocess utlöst av den svenska protektionismen och nationalismen. Frågan huruvida unionens konsulter verkligen företrädde norska handelsintressen utmynnade i kravet på egna norska konsulter och i förlängningen också en egen norsk utrikesminister. Unionens grundvalar skakade. Venstre, som var splittrat i synen på hur arbetarrörelsen skulle bemötas, hade hittat sin samlande politik.

Nationalistisk retorik från höger i Sverige och från vänster i Norge förstärkte varandra i en negativ spiral och drog isär unionen. Symbolspråket var laddat. På den utsökt väl valda dagen den 17 maj 1889 framförde den storsvenske ultrakonservative chefsideologen, uppsalaprofessorn Oscar Alin, sin famösa lydrikestes. Freden i Kiel hade på inget vis givit Norge den självständighet som landet hävdade att man hade.

Bjørnstjerne Bjørnson valde en inte mindre symbolladdad dag för svaret. På hundraårsdagen av stormningen av Bastiljen krävde han full norsk självständighet eller ut ur unionen. Självständighet definierade han som egen norsk utrikesminister. 1891 svarade Venstres

landsmöte på lydrikespolitiken med knytnävspolitiken.

Moderata krafter i Sverige sökte bromsa utvecklingen, men mittfältet hade blivit mycket smalare. Utrikesministern Carl Lewenhaupt skissade ett förslag med norska särkonsuler under en gemensam svensk eller norsk utrikesminister. Tanken på en norsk utrikesminister i en svensk regering var tveklöst en stor innovation, men den blidkade inte Venstres krav på en egen norsk utrikesminister bredvid den svenske.

Lewenhaupts politik, som var ett allvarligt menat försök att komma ur den negativa spiralen, kallades för broderhanden. Den utsträckta handen mötte dock i det upphetsade tonläget ingen norsk hand och Lewenhaupt stod snart isolerad i en politisk återvändsgränd. 1895 manövrerades han bort från regeringen och efterträdades av den militante storsvensken Ludvig Douglas som ville ta till krafttag mot Norge för att få slut på vad han uppfattade som ohemula krav. Våren 1895 sade riksdagen upp mellanrikslagen och krävde revision av unionsfördragen. Det hemliga utskottet kallades in. Den 17 maj - dagen var inte vald av en tillfällighet -- höjde riksdagen krigskreditiven. Rykten om förverkligandet av en krigsplan Väst som fanns utarbetad i den svenska generalstaben kom i omlopp. Inför det svenska maktspråket blåste Norge till reträtt den 7 juni och godtog förhandlingar om en revision av unionsfördraget.

Den unionskommitté som nu tillsattes, den tredje i ordningen, för att revidera unionsfördraget och söka föra in unionen i lugnare vatten arbetade i två och ett halvt år. Dess största bedrift var att få ned temperaturen och tempot i unionspolitiken bort från nya krigshot. Politiskt blev resultatet en pattsituation. Sammanlagt lämnades fyra yttranden, ett majoritets- och ett minoritetsyttrande från vardera landet. Yttrandena handlade om olika kombinationer av norska och svenska eller gemensamma unionella konsuler och utrikesministrar. Kännetecknande för alla fyra var att man inte såg en reell kompromissmöjlighet med något av de tre andra yttrandena. Unionen hade hamnat i en situation av kaos snarare än polarisering och i den mening kan man säga att öppenheten inför de framtida handlingsalternativen hade ökat. Unionens öde var ingalunda beseglat 1898.

I modererande riktning verkade också bytet av utrikesminister 1899 då Ludvig Douglas tvingades att avgå och efterträdades av den moderate Alfred Lagerheim. Tendensen förstärktes när direkta förhandlingar mellan regeringarna försökte lösa upp pattsituationen från 1898. 1903 hade regeringsförhandlingarna, där särskilt Sigurd Ibsen och Alfred Lagerheim arbetade för en kompromisslösning, kommit så långt att man kunde enas om ett beslut. Särkonsuler för vardera landet skulle införas och deras förhållande till den gemensamme utrikesministern skulle regleras i likalydande lagar i båda länderna.

I enigheten låg som så ofta i politiken oenigheten. I Sverige tolkade man överenskommelsen så, att Norge nu för överskådlig framtid givit upp kravet på egen utrikesminister. Så förstod man emellertid inte situationen i Norge. Konsulsfrågan hade lösts genom att Norge fick rätt till egna konsuler, men därmed hade inget sagts om utrikesministerfrågan och Norge förbehöll sig rätten att aktualisera sitt krav också på egen utrikesminister när som helst.

En annan grund till oenighet i den formella enigheten var formuleringen av de likalydande lagarna. På den punkten tog den svenske statsministern E G Boström till orda vid ett besök i Kristiania i november 1904. Det lagförslag han presenterade var sådant att de norska konsulerna skulle helt underordnas den gemensamme utrikesministern och med gemensam förstod man i Norge knappast något annat än i realiteten svensk. Ett norskt ramaskri hördes över Boströms s k lydrikespunkter. Den svenske statsministern hade grovt missbedömt opinionen i Norge. Det handlade om en avgörande politisk felbedömning. Moderata

norska politiker som Francis Hagerup och Sigurd Ibsen försökte att hitta positioner för en samförståndslösning med Sverige även om de tvivlade på att unionen som sådan kunde räddas. Det gällde enligt deras den långa laglinjens politik att söka föra över unionen i nya samarbetsformer mellan Norge och Sverige. Det skulle ske legalt och i samförstånd. Men opinionen mot Boströms lydrikespolitik ville ha radikalare lösningar. I februari 1905 tog Christian Michelsen över regeringsansvaret från Francis Hagerup. Arbetarfrågan pockade allt mer på ett politiskt svar från borgerligheten. För att åstadkomma samling i kraftmätningen med arbetarrörelsen måste den blockerande unionstvist snabbt ur världen genom unionens upplösning. Kungen, som trodde att han genom sin grundlagsenliga veto-rätt befann sig i en pattsituation, där varken han eller den norska regeringen kunde entydigt lösa konsulsfrågan, fann sig den 27 maj 1905 schack matt. I motsats till tidigare situationer av kunglig sanktionsvägran fanns den här gången inga norska statsråd som ville sitta kvar eller träda in och ersätta avgående statsråd. Den 7 juni förklarade stortinget att kungen abdikerat, eftersom han inte kunde fullgöra sin viktigaste funktion, att bilda regering. I Sverige beskrevs stortingsuttalandet som en statsvälvning.

Det är inte svårt att peka på strukturella faktorer som i längden talade emot unionen. Men där fanns också in i det sista politiker som sökte hitta lösningar och hålla ihop där det sprack upp. Särskilt tydligt var detta under mittfältpolitikens tid mellan omkring 1840 och omkring 1870. Men även därefter fanns politiker och opinionsbildare som verkade i samma riktning. I Norge vill jag nämna namn som Francis Hagerup, Sigurd Ibsen och mot unionstidens slut Bjørnstjerne Bjørnson. I Sverige fanns utrikesministrarna Carl Lewenhaupt och Alfred Lagerheim, men jag vill här också nämna E G Boström, vilket kanske förvånar. Han stod helt klart till höger om Lagerheim men han hörde trots detta inte till de mesta rabiat Norgeätarna bland de ultrakonservativa. I Sverige gick han under namnet rikspolitikern som sökte lösa politiska tvistefrågor och konflikter genom att skjuta upp dem och begrava dem i statliga utredningar. Därigenom fick han ned tempot i politiken. Han tröttade ut de konfliktbenägna. Även om han stod under de ultrakonservativas inflytande i unionsfrågan och tillhörde första kammarens majoritetsparti finns det mycket som tyder på att han tänkt sig att unionskonflikten i konsulatsfrågan skulle lösas på samma sätt som den svenska utredningspolitiken, genom långbänk, fortsatt utredning och utnötning av konflikten. Men medan han behärskade den tekniken till fullödning i den svenska politiken var hans insikter och inlevelseförmåga i internationell politik och i andra länders politiska kulturer mycket begränsad. Detta gällde även Norge. Hans lydrikesbesök i Kristiania i november 1904 var en katastrofal felbedömning av den politiska opinionen i Norge. Han hade aldrig räknat med den reaktion som följde på hans lagförslag, som naivt nog hade formen av ett diktat.

Vad hade hänt om Boström i november 1904 hade upprepat Carl Lewenhaupts broderhand eller Alfred Lagerheims försonande politik? Tänk om Boström inträffat i Kristiania med en generös formulering om likalydande lagar för separata konsulatsväsen under en gemensam utrikesminister, varvid den förste innehavaren skulle vara norrmän. Den svenska utfästelsen skulle vidare innebära att man efter en tioårsperiod på försök skulle utvärdera ordningen, varvid separata utrikesministrar inte på förhand skulle vara uteslutet om erfarenheterna med den gemensamma inte av båda parter upplevdes som goda. Ur en sådan situation hade rimligen någon form av unionell parlamentarisk församling för ansvar och kontroll utvecklats. 1914 hade man till yttermera visso knappast börjat förhandla om skilsmässa vad gäller utrikespolitiken. Om Boström hade varit lika insatt i norsk politik som i svensk vore scenariot ingalunda orimligt. Men det var han nu inte.

Med kraven på demokrati nåddes unionens gränser. Några unionella institutioner för att möta vad som med dagens språkbruk alltmer uppfattades som ett demokratiskt underskott förmådde unionens båda parter aldrig utveckla. Kungen, och hans hov, stod närmast ensam som sammanhållande institution och krafterna som krävde politiska reformer blev honom övermäktiga. De demokratiska kraven kanaliserades mot nationella maktcentra och sprängde unionen. Detta är tesen i min bok *Union och demokrati*.

Maktförskjutningen från kungamakt till parlamentarisk folkmakt gick hand i hand med en accelererande och polariserande nationalism, från höger i Sverige och från vänster i Norge. I dagens debatt tenderar man att se demokrati och nationalism som motsatta alternativ. Då bortser man från historiens många exempel på hur nära de legat varandra och på hur farligt nära demokrati och populism ligger. Unionen Sverige-Norge är ett flagrant exempel. Här fanns till yttermera visso paralleller till dagens EU.

På ett mer strukturellt plan kan man i efterhand fastställa att utvecklingen i spåren av den ekonomiska krisen och protektionismens genombrott i Sverige blev ödesdiger. Den utvecklingen drev på en ömsesidigt förstärkande spiral mellan storsvenska och norsknorska nationalistiska övertoner. Denna utveckling var en del av en allmän europeisk reaktion på krisen. Den hårdnande kampen om marknader gick hand i hand med mer nationalism och protektionism och under 1890-talet kapprustning, som i sin tur bidrog till att de ekonomiska hjulen åter kom igång. Järn- och stålindustrin var tidens konjunkturlokomotiv. Nationalistisk retorik fanns förvisso i de Förenade rikena långt dessförinnan, men mycket mindre aggressiv och mindre omedelbart riktad mot broderlandet.

Denna utveckling var inte betingad ur tusen års historia, varken ur norsk medeltid eller 1814, utan av ett specifikt politiskt problem under unionens sista tiotal år. De båda nationalismerna förstärkte varandra i en negativ spiral. Stora politiska insatser gjordes både i Norge och Sverige för att bryta denna spiral och dessa försök var ingalunda dömda på förhand ur tusen års historiska erfarenheter. Men de politiker som gjorde dessa försök tappade till slut greppet över opinionerna och i stället för att styra dem började de utnyttja dem, rida på dem om man så vill.

Min poäng är att även i det strukturella lyfta fram politiken, politiken som skapande möjligheter och som tillkortakommanden. I efterhand kan vi fastställa att en reaktionär ultrakonservativ och storsvensk nationalism i det protektionistiska genombrottets spår betingade en radikal norsknorsk nationalismen under unionens sista femton år eller så. De båda nationalismerna polariserade situationen och drog in den politiska debatten i en negativ spiral. Men ända fram till slutet arbetade starka politiska krafter på att överbrygga polariseringen eller åtminstone hitta ett värdigt sätt att upplösa unionen i samförstånd.

Till politikens skapande kraft måste man räkna Christian Michelsen och till dess tillkortakommanden Erik Gustaf Boström. Utan Michelsens karismatiska kraft och politiska vilja och skicklighet är det svårt att tänka sig 1905. I det avseendet fanns en klar parallel till situationen 1814, då Christian Frederik spelade motsvarande politiska roll. Inte folkets ur historien givna urkraft utan den politiska konsten att mobilisera befolkningar var det avgörande. Urkraften fanns inte utan skapades.

Unionen Sverige-Norge är ett argument för politikens återkomst i teoretiseringen om samhället. Att se Ekonomin (som den nyliberala retoriken vill), Historien eller Nationen (som den nationalistiska retoriken vill) som naturkrafter kan, lika lite som den hegelska Försynen, vara den grund på vilken samhällsanalysen kan byggas. Globaliserings- och marknadsspråket vill få oss att tro att politiken har abdikerat - och har gjort så med naturnödvändighet - på samma sätt som den norska kungamakten abdikerade 1905. Detta är en felsyn.

Utviklingen av det sosialdemokratiske demokrati i Sverige og Norge fra 1905.

Francis Sejersted

Professor i historia vid universitetet i Oslo 1973-1998. Forskare vid Institutt for samfunnsforskning och ordförande i den norska nobelkommittén. Ordförande i Forskningspolitisk råd, Ytringsfrihetskommisionen och Institusjonen Fritt Ord.

Selv om vi ikke skal overdrive betydningen av unionsoppløsningen, er det klart at den bidro til utvikling i retning av et parlamentarisk demokrati - i begge land. Begge de to regjeringer som forhandlet her i Karlstad sommeren 1905 var rene parlamentariske regjeringer. Kongehuset var stilt på sidelinjen og regjeringene forhandlet på vegne av nasjonalforsamlingene. I Norge var dette ikke så oppsiktsvekkende. På grunn av at unionen hadde påført Norge en konge som var mer svensk enn norsk, var Kongens stilling svake i Norge enn i Sverige. Men heller ikke her var parlamentarismen fullt grunnfestet. Noen mener det skjedde i og med 1905. Vi kan iallfall si at den ble styrket ved den måten oppløsningen foregikk på.

I Sverige er Riksdagens ledende rolle i 1905 mer oppsiktsvekkende. Kongehuset hadde spilt en stor, kanskje tilogmed en dominerende, rolle i unionskonflikten frem til 7. juni-beslutningen. På det tidspunkt var kongehuset under kronprisens ledelse helt klart innstilt på en fredelig unionsoppløsning, og Kongen og regjeringen Ramstedt var villig til å la Norge gå uten sverdslag også i overført betydning. Den sterke reaksjon i Sverige på 7. juni-beslutningen krevde imidlertid handling, og Riksdagen skjøv Kongen og regjeringen tilside og fikk etablert en "egen" regjering under den ultrakonservative Christian Lundeberg. Unionens dage var talte, men oppløsningen måtte skje på en måte som ikke gikk Sveriges ære for nær. - Det var politikken. Parlamentarismen var ikke gjennomført en gang for alle i 1905. Kammerdualismen besto og åpnet for kongelige innspill i politikken. Det var først med rösträttsreformene 1917-1918 at parlamentarismen ble gjennomført i Sverige. Men den var blitt satt på dagsordenen i 1905, og skritt mot den endelige løsning var tatt i og med at Kongens posisjon var svekket.

I Norge var det et annet moment som var av større betydning for den demokratiske utvikling, nemlig den store kvinnemobilisering for unionsoppløsningen. 280.000 kvinner underskrev et opprop til støtte for regjeringen Michelsen. Dette banet veien for kvinnesemmeretten som ble gjennomført i 1913.

Unionsoppløsningen bidro altså til demokratiseringen ved at det var de folkevalgte nasjonalforsamlinger som grep tøylene. Men spørsmålet kan også snus rundet. Bidro demokratiseringen til at unionsoppløsningen kunne foregå på fredelig vis. Den fredelige unionsoppløsning har fått stor oppmerksomhet i samtid og ettertid. Var det en bekræftelse på Immanuel Kants tese om at demokratier ikke går til krig mot hverandre? Uten at vi her kan gå i detalj om årsakene til den fredelige unionsoppløsning, er det rimelig å gi visse konsesjoner til denne forklaring. I 1814 ble det krig, i 1905 var dette ikke lenger alment godtatt som en måte å løse konflikter av denne art på, og det er rimelig å se på denne mentalitetsendring som nært forbundet med den demokratiske utvikling. De som ønsket å svare på 7. juni-beslutningen med militær aksjon var en relativt liten og isolert

gruppe i Sverige. - Og sosialdemokratene var klart og aktivt mot krig. Det gjaldt iallfall de svenske sosialdemokrater og iallfall de norske frem til Karlstad-forhandlingene.

Nå har vi antydning forskjeller mellom Sverige og Norge i 1905. Det kan være verdt å stanse litt opp på dette punkt. Vi kan si at da den svensk/norske union ble oppløst i 1905, var begge land kommet halvveis i det vi kan kalle "moderniseringsprosessen" hvis hovedkomponenter var demokratisering og industrialisering. Det da kan være grunn til å spørre hvilke typiske moderne institusjoner var på plass i Sverige, men ikke i Norge, og motsatt, hva var på plass i Norge, men ikke i Sverige? Her er det karakteristiske forskjeller. Sverige hadde allerede en nasjonalt basert storindustri som hevdet seg internasjonalt. Landet hadde et banksystem som kunne betjene en slik industri. Det hadde videre i lengre tid hatt tekniske høyskoler. Det hadde også en aksjelov som regulerte de moderne kapitalassosiasjonsformer. Intet av dette fantes i Norge. Men hva var det Norge hadde som ikke Sverige hadde? Norge hadde alminnelig stemmerett for menn, og landet hadde som vi har sett, et mer parlamentarisk styringssystem. Dette fantes ikke i Sverige. Kort sagt, i Sverige var de økonomiske eller industrikapitalistiske institusjoner på plass, men ikke de demokratiske. I Norge var det motsatt.

Det er bemerkelsesverdig at disse forskjeller nedfelte seg i normative føringer. De demokratiske normer var sterkest i Norge. Det er laget en undersøkelse om hva som står sterkest som nasjonale symboler i de skandinaviske land idag. Landslag i ulike idretter og natur og landskap skåres høyt i såvel Sverige som Norge. De mest markante forskjeller finner vi på den ene side når det gjelder den sentrale demokratiske institusjon, nasjonalforsamlingen. Den norske nasjonalforsamling, Stortinget, skåres høyest i Norge, mens den svenske nasjonalforsamlingen, Riksdagen, kommer langt ned på listen i Sverige. På den annen side skåres store industri- eller teknologibedrifter høyt i Sverige, mens de faller nesten helt ut i Norge. Og store industribedrifter er ikke spesielt demokratiske institusjoner. Svensk og norsk modernitet er rett og slett ikke helt det samme, og det ser vi blant annet på at mens næringslivets ledere har større legitimitet i Sverige, står demokratiet sterkere i Norge. Begrenser vi bildet til bare sosialistene eller sosialdemokratene blir bildet et noe annet.

Sverige hadde en annen sosial struktur. Der sto den radikale borgerlighet svakere i forhold til det etablerte samfunn. Derfor kom demokratiseringen senere. Paradoksalt nok bidro det til at arbeiderbevegelsen ble mer moderat, og kunne overta noe av den rolle det radikale borgerlige parti Venstre spilte i Norge. Det var Venstre som hadde drevet frem demokratiseringen på et tidlig tidspunkt. Sverige fikk aldri noen venstre-stat, der var det sosialdemokratene som ble stemmerettspartiet fremfor noen. De fikk til en "hestehandel": Fikk de almen stemmerett, skulle de arbeide innenfor det parlamentariske system. Den store røstretsreformen ble innført under koalisjonsregjeringen mellom liberale og sosialdemokrater fra 1917. Etter at reformene var gjennomført, kunne sosialdemokratenes leder Hjalmar Branting i 1920 danne en av de første sosialdemokratiske regjeringer i verden. Hvor radikale var sosialdemokratene? Hva var de "egentlig" - revolusjonære eller reformister? Spørsmålet har vært livlig diskutert i begge land. Det er sagt at de ved inngangen til det 20. århundre hadde en marxistisk teori og retorikk, men en reformistisk praksis. Etter 1905 gikk utviklingen i de to land i forskjellig retning. Under Brantings sterke ledelse beveget svenskene seg mot reformismen, mens nordmennene gjennom Martin Tranmæls strategiske grep slo inn på en mer radikal kurs. Det er karakteristisk at samtidig med at Sverige under en koalisjon av sosialdemokrater og liberale fikk innført det fulle parlamentariske demokrati, meldte det norske arbeiderparti seg inn i den kommunist-

tiske internasjonale. Historien setter merker. Til denne dag (sommeren 2005) har de norske sosialdemokrater aldri gått i regjeringskoalisjon med noe annet parti. (Vi ser da bort fra London-regjeringen og Gerhardssens sommerregjering før valget i 1945. At de i år planlegger en regjeringskoalisjon, er altså et bemerkelsesverdig brudd med en sterk tradisjon).

Sammenligner vi de to land, ser vi at det ikke var avgjørende hvem som satt ved makten da alminnelig stemmerett ble innført og de første skritt mot velferdsstaten ble tatt - de borgerlige eller sosialdemokratene. Selv om det svenske sosialdemokratiet ble stemmerettspartiet fremfor de andre, var det ikke tilfeldig at allmenn stemmerett for menn til andrekammervalget ble innført i 1907 av en liberalkonservativ regjering under Arvid Lindman. Det bakenforliggende prosjekt var det samme. Nasjonsbyggingsprosjektet slik det ble utviklet på 1800-tallet, krevde integrasjon av alle grupper i den nye nasjon. Demokratisering var en måte å integrere hele befolkningen på. De liberalkonservative måtte bare ha garantier for at ikke eiendomsretten ble undergravet når de eiendomsløse fikk stemmerett. De hadde utviklet en demokratiideologi på 1800-tallet som gikk ut på at alle skulle bli "eiendomsmenn". Denne tradisjon ble på 1960-tallet utmyntet i det såkalte "selveierdemokratiet".

Det parlamentariske demokrati sto utsatt til under mellomkrigstidens sosiale og økonomiske kriser. Det var en "ekstremismenes tidsalder" som Eric Hobsbawm kaller det. Etter den russiske revolusjon meldte altså det norske arbeiderparti seg inn i den kommunistiske internasjonale. Etterhvert som de vant tilslutning ved valgene, innordnet de seg imidlertid i den parlamentariske folden. Høyretotalitarismen banket også på døren i form av fascisme og nazisme. Men det ble marginale fenomener. Den skandinaviske borgerlighet endte med å avvise høyretotalitarismen og slå ring om sin egen skapelse - det parlamentariske demokrati. Så endte det altså med at dette i 1930-årene ble erobret av sosialdemokratene som tok det store nasjonsbyggingsprosjektet ut av de borgerlige hender og realiserte det etter krigen i form av det vi kaller den sosialdemokratiske orden. Men hvordan skal den karakteriseres?

I Norge har de tre kanskje fremste historikere i den generasjon som skrev under sosialdemokratiets store periode i 1960-årene, gitt tre ganske forskjellige karakteristikk av regimet. For Sverre Steen var det den store forsoning. Det vil si en lykkelig realisering av det store sosiale integrasjonsprosjekt. Denne karakteristikk korresponderer med det svenske begrep "folkhemmet". For Jens Arup Seip derimot, representerte den sosialdemokratiske orden den leninistiske ettpartistat. Innenfor integrasjonsdiskursen kan vi kanskje si at han la vekten på integrasjonens bakside i retning av statlig kontroll og paternalistiske tendenser til å forme individene til slike mennesker som "vi behöva i det moderna samhället", for å bruke den kjente svenske politiker Alva Myrdals formulering. Og endelig har Edvard Bull d.y. karakterisert det sosialdemokratiske regime som en kapitalismens fullstendigjødelse. Det må innebære at man ikke hadde lyktes med den sosiale integrasjon - klassesamfunnet besto. Det kan virke som man mangler begreper til å fange inn denne samfunnsformasjon!

Steen, Seips og Bulls beskrivelser tar alle vare på elementer ved den sosialdemokratiske orden og kan også anvendes på Sverige, dog med noen modifikasjoner. Det norske arbeiderparti ble som vi så, radikaliseret. Det fikk visse trekk som minner om et kaderparti, og det er knapt tilfeldig at det, til forskjell fra de svenske sosialdemokrater, aldri har gått i regjeringskoalisjon med andre partier. Seips karakteristikk "den leninistiske ettpartistat" passer forøvrigt ikke så godt på de svenske sosialdemokrater. På den annen side kan det

argumenteres for at Bulls "kapitalismens fullstendigjørelse" passer bedre på Sverige enn på Norge. Sverige var utviklet til den ledende industristat i Europa, og næringslivets ledere hadde, som vi har sett, stor legitimitet i det svenske samfunn. Så hvilket av de to land var mest demokratisk? Norge var litt mer "leninistisk" og Sverige var litt mer "kapitalistisk" enn nabolandet, så kanskje de kom ut omtrent likt.

Uansett de nevnte modifikasjoner, må vi slå fast at det politiske demokrati var vel etablert i begge land i de første par tiår av det 20. århundre. Det var også solid nok til å motstå de ekstremistiske bevegelser. Kampen om det økonomiske demokrati var imidlertid på ingen måte avgjort. Det økonomiske demokrati var blitt satt på dagsordenen av sosialistene. Demokratiet sluttet ved fabrikkporten som det ble sagt. Tautrekkingen eller kampen om økonomisk demokrati kom til å prege hele det 20. århundre. Bulls karakteristikk - "kapitalismens fullstendigjørelse" - går også, og kanskje ikke minst, på det forhold at han mener den økonomiske sfære ikke er demokratisert. Skritt i denne retning var imidlertid blitt tatt.

Korporativiseringen, det at interesseorganisasjonene blir koblet inn i den politiske prosess, er et gammelt fenomen. Vi skiller mellom to typer korporativisme - forhandlingskorporativismen og forvaltningskorporativismen. Forhandlingskorporativismen -- denne merkelige rettskapende virksomhet som utviklet seg gjennom avtalene mellom arbeidslivets parter - vokste frem etter 1905 i begge land. Kronen på verket var Hovedavtalen i Norge i 1935 og Saltsjöbadsavtalet i Sverige i 1938. Det underliggende fellesprosjekt - å utvikle en velfungerende industristat - gjorde kompromisset mellom kapital og arbeid mulig. Systemet begrenset kapitalens makt i forhold til utgangspunktet.

Forvaltningskorporativiseringen fikk også et gjennombrudd i 1930-årene da Arbeiderpartiet overtok regjeringsmakten med støtte av bondepartiene i begge land (I Sverige ved en regjeringskoalisjon, i Norge kun med parlamentarisk støtte). Bønder og arbeidere hadde opprinnelig ikke trukket sammen. Selv ikke småbønder eller jordbrukssarbeidere som drømte om et eget lite bruk kunne fanges inn av visjoner om kollektivisering og eiendomsrettens opphevelse. I sosialdemokratenes radikale fase kunne den radikale økonom Knut Wicksell ironisere over at de ikke kunne bestemme seg for om småbonden var "utsugen eller utsugare". Men dette skulle endre seg.

I begynnelsen av 1930-årene ble bøndene hjulpet gjennom en dyptgripende krise av de borgerlige ved hjelp av en "tvangskartellisering" som ga dem priser de (såvidt) kunne leve med. I Norge skjedde det med nølende tilslutning fra Arbeiderpartiet som fryktet økte priser på matvarer. I Sverige stemte sosialdemokratene mot. Forsåvidt er det noe paradoksalt med den påfølgende allianse mellom bønder og arbeidere. Til syvende og sist synes imidlertid bøndene å ha nærret større frykt for kapitalen og liberalismen enn for det moderate sosialdemokrati som da forlengst hadde oppgitt kampen mot eiendomsretten.

Men det var også en positiv grunn til alliansen ved at de var begge interessepartier med tilknytning til interesseorganisasjoner, og ved at de generelt så med sympati på korporativiseringen. Mens de gamle borgerpartier hadde sett på staten og seg selv som i prinsippet representerende almeninteressen, ble politikk nå å finne kompromisser mellom forskjellige særinteresser med staten og forhandlingssystemet som arenaer for tautrekkingen. Politikken skiftet form.

De korporativistiske ordninger fra mellomkrigstiden ble karakteristiske trekk ved sosialdemokratiet. De fleste vil også hevde at korporativiseringen innebar en videreutvikling av demokratiet. Dette er imidlertid ikke en uproblematisk påstand. Edvard Bull d.y. er for eksempel skeptisk til demokratiseringseffekten idet han mener korporativiseringen inne-

bar et "toppfolkenes partnerskap".

Under sosialdemokratiet ser vi en prosess gjennom hvilken partiene etterhvert mister sin basis i folkebevegelsene og blir skjeflet på staten som en statens forlengede arm. Dette er bare ett eksempel på en generell tendens til at staten koloniserer (deler av) markedet og det sivile samfunn og overtar funksjoner som markedet eller sivilsamfunnets uformelle kollektiver tidligere hadde kunnet ta seg av. Det er karakteristisk at i den dominerende diskurs blir "stat" og "samfunn" utbyttbare begreper. Selv de borgerlige ble fanget inn av retorikken idet de synes å "ha varit fullständigt dompterade av det socialdemokratiska ordets makt över tanken," for å sitere professor Leif Lewin. Sosialdemokratene hadde overtatt den hegemoniske diskursen. Denne statliggjøring av sivilsamfunnet innebærer en svekkelse av sivilsamfunnets kollektiver og en forskyvning fra en politikk med feste i de store folkebevegelser til en politikks opphevelse og en ovenfrastyring. Slik vokste det etterhvert frem en tendens til et "toppfolkenes partnerskap". Hvordan kunne dette skje? Svaret ligger i den tradisjon man hadde i Skandinavia for den sterke stat, men det ligger kanskje først og fremst i den store enigheten, eller i samfunnsbyggingsprosjektets suksess. Demokratiet trenger opposisjon. Slik er historiens list, og slik fikk historien en dynamikk som ledet inn i neste fase.

Omkring 1970 eksploderer det. Ikke før er store reformer som enhetsskolen og folketrygden på plass under stor oppslutning, så forvandles den nesten kvelende enighet til omfattende kritikk og uenighet. 1970-årene blir et stridens tiår. Meget av kritikken mot den sosialdemokratiske orden kom til å gå på manglende demokrati. Seips "leninistiske ett-partistat" eller Bulls "kapitalismens fullstendigjørelse" spriker så meget karakteristisk kan gjøres, men på ett punkt konvergerer de - det var ikke tale om demokrati. En viktig del av kritikken har vært rettet mot teknokratiet eller ekspertstyret - at politikken ble skjøvet til side av ekspertene. Når sosialøkonomene hadde talt, stilnet den politiske samtale. Nå våknet den til liv igjen, og kritikken ble forsøkt besvart med nye radikale fremstøt fra sosialdemokratene. Disse provoserte frem kraftige reaksjoner.

Økonomisk demokrati kom på dagsordenen. Det kan ta mange former. Sosialisering er en form. I 1920-årene var det blitt tatt initiativer i begge land for å få utredet sosialisering. Disse bestrebelse løp imidlertid ut i sanden og sosialisering ble ikke en del av sosialdemokratiets strategi. Medbestemmelse eller bedriftsdemokrati var en gammel tanke, men lenge ble heller ikke det fremmet for alvor. Det passet blant annet dårlig inn med forhandlingskorporativismen idet medbestemmelse jo førte til at man ble sittende "på begge sider av bordet". Tidlig i 1970-årene kom det imidlertid til gjennomslag for lover om ansattes representasjon i de styrende organer i begge land. I Norge gjennomførte den sosialdemokratiske regjering et annet radikalt fremstøt i 1977, nemlig den såkalte "bankdemokratisering". Den ble reversert av den borgerlige regjering noen år senere. Det mest spektakulære fremstøt i retning av økonomisk demokrati finner vi imidlertid i Sverige.

Det svenske LOs forslag om lønnstagerfond som ble lansert i 1971, representerte en slags sosialisering som skulle "beröva de gamla kapitalägarna deras makt". Eiermakten skulle overføres til lønnstagerne. Utspillet brøt med kompromissånden og solidaritetsspillet i Hovedavtalens og Saltsjöbadsavtalens ånd og skapte stor strid. Sosiologen Gösta Esping Andersen fremhevet det som et særlig radikalt nytt skritt mot det sosialistiske samfunn: Igjen gikk svenskene foran, mens nordmennene fomlet med ansattes representasjon. Det bemerkelsesverdige er at norske LO avviste å ta et lignende initiativ. Norge hadde ikke sterke kapitalister slik som Sverige, ble det hevdet. Viktigere var det dessuten å konvertere eiermakt til arbeidermakt istedenfor bare å erobre eiermakten. Olof Palme, som mis-

likte ideen om lønnstagerfond, foreslo at man heller skulle utvikle det økonomiske demokrati ved å utvide de ansattes representasjon i styrende organer til 50 %. Forslaget ble feiet til side i Sverige, men dukket opp i den norske Skytøen-komiteen i 1979. Lars Skytøen varslet også at man senere ville gå videre ad denne vei. Det er et spørsmål om hva som var mest radikalt eller demokratisk - utvidet arbeidermakt eller lønnstageres erobring av eiermakten - en form for kapitalisme uten kapitalister.

Skytøen-komiteens forslag skulle bli lagt til side, mens en utvannet form for lønnstagerfond ble gjennomført i Sverige, for siden å bli avvirket av en borgerlig regjering. Utviklingen i saken illustrerer en generell utvikling såvel ved de radikale utspill som ved de kraftige tilbakeslag. Sosialdemokratiet ble ikke en overgangsform til et sosialistisk samfunn slik mange hadde håpet, men til noe helt annet.

"Ekspløsjonen" omkring 1970 var utvilsomt et skritt i demokratisk retning - en reaksjon på det Seip hadde kalt "ettpartistaten". Det kom en ny livlighet og en ny åpenhet i det offentlige rom. Medienes frigjøring fra partiene bidro til den nye dreining. Selv om det ikke ble noe av lønnstagerfondene eller Skytøens radikale arbeidermakt, øket også de ansattes innflytelse. På den annen side synes handlingsrommet å ha blitt mindre blant annet gjennom globaliseringen. Idag er det systemtvangen snarere enn toppfolkenes partnerskap som truer demokratiet.

Några reflexioner kring demokrati, genus och historiska tankestrukturer

Inger Hammar

Fil. dr. och forskare vid Lunds universitet. Har deltagit i Projekt 1905. Svensk-norske relasjoner i 200 år och har där ägnat sig åt kvinnornas roll under den svensk-norska unionens sista dagar. År 2004 utkom hennes bok För freden och rösträtten. Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar.

Den diskussion kring demokratins väsen och uttrycksformer som var högaktuell för hundra år sedan har kommit tillbaka. Framtidsvisionen är den deliberativa demokratin, med utrymme för överläggning, samtal, lyssnande och dialog. I och med detta har frågan om demokrati som något utöver rätten att rösta var fjärde år kommit på dagordningen. Men så har det inte alltid varit. Allt talar för att de som deltog i kampen för rösträtt vid tiden för den svensk-norska unionens upplösning var övertygade om att själva röstsedeln borgade för medinflytande i en demokrati. Åtminstone var det i den övertygelsen de svenska kvinnorna kämpade för rösträtt. För dem hägrade det fullvärdiga medborgarskapet efter sekler av politiskt utanförskap. Fick de bara vandra till valurnorna så skulle de i samma mån som männen få inflytande över samhällsprocessen. Men så blev det inte, och idag när retoriken kring det demokratiska underskottet flödar som bäst finns det skäl att erinra sig de sega strukturer som lägger krokben för våra ansträngningar att förverkliga det demokratiska samhället.

Sett ur ett genusperspektiv gäcker själva språket våra försök att upprätta en könsneutral demokrati. Är begrepp som mandom, god man, ställa upp som en man eller gå man ur huse utbytbara mot kvinndom, god kvinna, ställa upp som en kvinna eller gå kvinna ur huse? Nej, signifikativt för den typen av ord och uttryck är att de inte kan fyllas med kvinnlighet utan att tappa sin ursprungliga innebörd. Det politiska språket är cementerat med manlighet och när den kopplas till kvinnan uppstår omedelbart en negativ laddning. Smaka bara på ordet manhaftig och växla sedan över till kvinnhaftig. Känns det inte obekvämt?

Ett annat begrepp som språkligt bjuder motstånd mot varje form av femininisering är statsmannaskap, ett ord med hög dignitet vid värderingen av politiska insatser. Så vitt jag förstår finns ingen täckning i vårt språk för det kvinnliga statsmannaskap som i praxis utövas i vårt land. Påståendet bekräftas av att jag får noll träffar på numera omistliga Google när jag slår på kvinnligt statsmannaskap. Jag behöver väl knappast påpeka att sökmotorn inte heller vill kännas vid begreppet statskvinnoskap, i stället kontrar den med frågan om det efterlysta ordet var statskunskap och råder en att kolla stavningen. Det lönar sig inte ens att växla över till kvinnlig statsman eller statskvinna, varken Alva Myrdal, Gro Harlem Brundtland eller Tarja Halonen dyker upp på skärmen. Inte förrän jag byter språk och prövar med engelskans stateswoman får jag något napp, men de namn jag då serveras tyder på att det råder begreppsförvirring på webben, för här återfinner jag kvinnliga faraoner och presidentfruar varvade med politiska ledare som Golda Meir, Indira Gandhi och Margaret Thatcher. Det kan verka ofruktbart att orda om könsrelaterade språkbarriärer, men för den som tror på ordets makt över tanken är det inte oväsentligt. Risken är annars att våra tankemönster påverkas så att statsmannaskapet omedvetet framträder i slips och kostym - trots att vi numera ser det utövas av varelser klädda i blus och dräkt. Är det inte tid att aktivt göra upp med det språkbruk som var gängse när frågan om kvinnans inträde i politiken först kom på agendan?

Rent historiskt dras vi med en ballast av tankestrukturer, utformade av auktoritativa företrädare för en filosofisk, teologisk, kulturell, medicinsk och statsrättslig idétradition. Långt fram på 1800-talet upprätthöll den svenska enhetsstaten en genusordning som med teologiska argument förmenade kvinnan ansvar i offentligheten, en ordning som i sin tur vilade på filosofiska argument hämtade från Platon och främst Aristoteles. Vid konstruktionen av kvinnligt och manligt hade Aristoteles utgått från de biologiska könsskillnaderna, och i hans föreställningsvärld var kvinnans reproduktivitet till förfång för den intellektuella reflektion som var oundgänglig vid maktutövning i staten. Reformatorerna var av samma åsikt. Kvinnan kallelse var att verka som maka, mor och husmor medan det var mannen som skulle framträda i rollen som *persona publica*.

Denna tudelning mellan privat/offentligt skulle bli en black om foten när emancipationsprocessen inleddes vid 1800-talets mitt. Den offentlige mannen befanns då vara en högt ansedd person i samhället medan den 'offentliga kvinnan' helt enkelt var liktydigt med en prostituerad. För de kvinnor som önskade få tillgång till det politiska livet krävdes först att de tvättade bort denna könsrelaterade offentlighetsstämpel och dessutom att de motbevisade tesen om kvinnors intellektuella undermålighet. Detta gjorde de kvinnliga pionjörerna genom att anta en sträng sedlighetsmoral och avlägga akademiska examina, men det räckte inte. Fortfarande vid 1900-talets början mötte tanken att kvinnan skulle delta i offentligheten stort motstånd. Då var visserligen sekulariseringsprocessen så långt framskriden att de teologiska argumenten inte längre ägde någon bärkraft, men teologerna hade under 1800-talet fått stark support, inte bara av romantikerna, Goethe och hans likar, utan också av medicinerna som förklarade att kvinnans biologiska roll som moder krävde att hon avstod från politisk verksamhet.

Rösträttskvinnorna hade med andra ord många hinder att forcera på vägen mot fullvärdigt medborgarskap. Vid tiden för unionsupplösningen dök ytterligare ett hinder upp. Nu argumenterade motståndarna utifrån en teori där genomförandet av kvinnlig rösträtt skulle bli till men för staten. Tankemönstret i källmaterialet är inte alltid så lätt att följa, men så mycket står klart att företrädarna för en statisk samhällssyn ville upprätthålla könsgränserna eftersom de säkerställde den stabilitet man eftersträvade för staten. Därför utformade man en inomvärldslig könsrollsideologi där omsorgen om staten fick ge legitimitet åt motståndet mot kvinnlig rösträtt. Kvinnans roll skulle alltså vara makans, moderns och husmoderns och de kvinnor som förblev ogifta borde i samhällsmoderlig anda ägna sig åt filantropisk verksamhet. Det var också många som motsatte sig - och förlöjligade - kravet på kvinnlig rösträtt. Den nationella samling som inträtt efter den nesliga unionsuppgörelsen skulle inte "förslösas i kamp mot staten, utan skulle insättas i statsarbetet", hävdade en skribent i *Statsvetenskaplig Tidskrift* år 1907 och tillade: "Och så kommer man och vill likställa härmed den lilla nättas modesak, som kallas den kvinnliga rösträttsrörelsen [...]".

Det är naturligtvis frestande att analysera denna typ av texter utifrån ett renodlat könsmaktsperspektiv, men det är i mina ögon förrädiskt. De finns nämligen skäl att tro att bakom låg en övertygelse om att man genom att behålla rådande genusordning gynnade staten och samhället. Tolkningsföreträdet när det gällde statens bästa låg alltså hos de konservativa och inom denna falang obstruerade man mot föreställningen om rösträtten som en naturlig mänsklig rättighet. Enligt vår man i *Statsvetenskaplig tidskrift* vilade nämligen "svensk statsrätt" sedan urminnes tider på helt annan grund. Maktinnehav i staten var inte ägnat att gagna individen, utan "det allmänna", skrev han och utmönstrade därmed de liberala kvinnornas argument för medinflytande i det politiska livet. För den socialistiska falangens kvinnor som i sin kamp för jämställdhet lutade sig mot tanken om klasskampen som köns-

neutral och därför en angelägenhet för hela proletariatet hyste vår skribent inte heller någon förståelse. Den manliga rösträttsagitationen om en man, en röst, ett gevär behövde inte ens bemötas i en tid då den ideala kvinnan framträdde som ett fredens genius och blotta tanken på kvinnor i fält var orimlig i både teori och praktik. För statens bästa borde kvinnorna stanna kvar vid spisen och tjäna staten i sin hävdvunna roll som maka, mor och husmor.

Det demokratiska konceptets självklarhet idag gör oss möjligtvis obenägna eller rent av oförmögna att bakom den tidens motstånd mot kvinnlig rösträtt se annat än förtryckarmentalitet. I så fall är risken stor att vi blir blinda för de tankemönster som låg till grund för debattörernas motstånd och det blir i sin tur till förfång för jämställdhetsprocessen. Mycket talar för att en dold genusordning rörande samhällsnytta och statsintresse har tjänat som bromskloss på vägen mot en könsneutral demokrati.

Men denna bromskloss var dessvärre kvinnorna själva med om att palla upp på vägen. I sin politiskt sett - totala underordning tvingades de nämligen argumentera för rösträtt utifrån föreställningen att det förelåg en väsensskillnad mellan könen och att kvinnligt medborgarskap skulle tillföra samhället omistliga värden. När kvinnorna kom med i beslutsfattande organ skulle samhället bli nyktrare, sedligare och fredligare. Fan tro't, sa motståndarna redan på den tiden och de fick vatten på sin kvarn när den etablerade kvinnorörelsen under år 1905 kom i konflikt med de norska systrarna som odelat ställt upp bakom Stortingets beslut att avskaffa unionen och därtill i en ettrig broschyr upplyst den internationella kvinnovärlden om att unionstiden varit en period av storsvenskeri. Fredsglorian trillade ytterligare på sned när det svenska kvinnokollektivet politiserade frågan och råkade i luven på varandra om norrmännens sätt att säga upp unionsgemenskapen. Föga förvånande fanns det dessutom åtskilliga inom manskollektivet som fann löftena om ett nyktrare och sedligare samhälle mindre attraktiva och av det skälet underlät att stödja kvinnorna i deras kamp om makten. Nej, särartsargumenten var riskabla, men eftersom de var de enda gångbara vägde de tungt i rösträttsretoriken.

Som lök på laxen garanterade rösträttskvinnorna därtill att de inte skulle försumma maka-, moders- eller husmodersrollen. Det politiska engagemanget skulle alls inte inkräkta på hemlivet, försäkrade man. Med facit i hand hade vi kanske önskat att våra rösträttsagerande systrar vid sekelskiftet 1900 varit mer framsynta och insett problematiken med att skapa en sådan tulipanaros för att få igenom sina krav. Men då måste man komma ihåg att motståndet mot kvinnlig rösträtt var kompakt och via särartsargumenten hoppades man vinna gehör hos tidens manliga maktinnehavare. Taktiken var inte särskilt lyckad, först 1921 kunde kvinnorna vandra till valurnorna, men deras löfte om att inte försumma maka-, moders- och husmodersrollen har tveklöst blivit en black om foten för kommande generationer.

Under snart ett sekel har vi i vårt svenska samhälle låtit det demokratiska statskicket boga för medinflytande i samhället. När rösträtten väl var vunnen skulle folkviljan göra sig gällande och ge betingelser för en trovärdig demokrati. Så trodde både män och kvinnor som vid 1900-talets början kämpade för fullvärdigt medborgarskap. Vid sekelskiftet 2000 måste vi konstatera att det var svårare än så att förverkliga det demokratiska koncept vi alla hyllar. Trots god vilja och stora ansträngningar haltar vår demokrati betänkligt, inte minst när det gäller relationen mellan könen. Som historiker måste jag fråga mig om vi inte alltför lättvindligt har sopat bort vårt förflutna och negligerat segheten i tankestrukturer utformade av företrädare för en filosofisk, teologisk, kulturell, medicinsk och statsrättslig idétradition. Kanske kan vi komma tillrätta med den könsrelaterade sidan av det demokratiska underskottet genom att synliggöra - och i förlängningen omintetgöra - det misogyna idé-gods som under sekler styrt vårt tänkande kring manligt/kvinnligt i hem och samhälle.

Utviklingen av et nordisk sivilsamfunn

Ruth Hemstad

**Cand. Philol vid Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier,
Universitetet i Oslo samt samt koordinator for det norsk-svenske Prosjekt 1905:
svensk-norske relasjoner i 200 år.**

Etter et besøk i Kristiania tidlig i 1905, skrev en svensk mann et innlegg i Svenska Dagbladet der han fant grunn til å understreke hvor vennlig han var blitt mottatt i Norge på tross av unionskrisen. Han hadde fått en forståelse av hvordan nordmenn hadde følt seg krenket av mange svenske utspill, og han mente det nok var best at unionen nå ble oppløst. Han kommenterte forholdet mellom de folkelige kontaktene og de politiske konfliktene på en interessant måte:

Hur kan det komma sig, att norrmän och svenskar, som alltid - de må möta hvarandra som enskilda eller i korporationer - personligen förstå hvarandra så väl, uppskatta och värdera - ja beundra hvarandra ömsesidigt, icke hafva lyckats finna en form, som i politiskt hänseende tillfredsställer båda länderna?

Den norsk-svenske historien er til dels historien om mislykkede politiske prosjekter. Vi feirer i år - 2005 - at unionen som politisk prosjekt ble avviklet og avsluttet. Som Francis Sejersted påpeker innledningsvis i sin bok: unionen var blitt en byrde for begge land, unionstrøttheten, "unionsleden", var utbredt. På mange måter var det en lettelse når unionen ble oppløst, i hvert fall sett i ettertid, og det kan det jo være en grunn til å feire. Bo Stråth gir i sin unionshistorie mange nøkler til å forstå problemene med å finne en egnet politisk form, samtidig som han viser de mange ulike forsøkene på å fylle unionen med innhold og mening. Hans poengtering av at unionen ikke nødvendigvis var et mislykket politisk prosjekt er også vesentlig.

Men først litt om betydningen av dette betydelige historiefaglige løftet som her er utført. Når vi startet opp med planleggingen av 1905-markeringen i Norge, så var det ingen selvfølge at historieforskningen og historiefremstillingene skulle være sentrale. For dette var jo tilsynelatende en kjent historie - alle vet jo hva som hendte i 1905! Det interessant og appellerende, for ikke å si salgbare, 100-årsperspektivet var - framover. Men skal vi i 2005 kunne si noe om framtiden, må vi først se hvor vi står, og for å kunne si noe om det må vi se hvordan vi har kommet oss hit. Og med fare for å lyde banal: Vi må se bakover for å kunne se framover - vi må ha et grep om historien for bedre å kunne orientere oss i nåtiden. I Sverige var det vel også en viss skepsis, fordi 1905, unionen og unionsoppløsningen ikke ble betraktet som noen viktig eller relevant historie å huske eller minnes.

Heldigvis var det likevel de som så betydningen av å gjøre 1905-markeringen også til et historiefaglig løft - og til at man skulle løfte sammen. Og når svenske og norske historikere - med Bo Stråth og Francis Sejersted i spissen - har sett på denne historien sammen, og sett på historien som en felles historie, så har resultatet også blitt et nybrottsarbeid. Det er en annen historiefortelling som formidles enn det de tilvante, nasjonale perspektivene vanligvis har gitt rom for.

Den systematiske granskningen av både norsk og svensk historie er en krevende form, men den har gitt mye. Ikke bare i antall sider, men i substans og ny innsikt. Det er blitt både dyptborende og syntetiserende presentasjoner, leservennlige til tross for den voluminøse innpakningen. Vi har nå, med Bo Stråths og Francis Sejersteds bøker, og med all den betydelige

forskningen som er blitt utført de siste årene og presentert dette året, et helt annet grunnlag for å mene noe om unionen, om 1905 og om den norsk-svenske historien. For første gang finnes en samlet presentasjon av de siste 200 års norsk-svenske historie - og det er unikt i seg selv! Forskningen på den norsk-svenske historien - utført av mange forskere og mange studenter i begge land, har ført til en økt bevissthet om og kjennskap til nabolandets kultur og historie - dette er en viktig kunnskapskapital for framtiden.

Og den nær sagt massive etterspørselen hele dette året etter historiske presentasjoner, etter historiske perspektiver i forbindelse med markeringen, både i Norge og i Sverige - samt i en rekke andre land, legitimerer til fulle satsningen på historieforskningen, og viser at det er en interesse for den felles historie. Torbjörn Nilsson har på bakgrunn av årets erfaringer kalt 2005 med en språklig vri for "unionsopplysningens år". Dette er også en kapital for en fornyet og fordypet svensk-norsk kontakt - som jeg tror begge land vil nyte godt av.

Kanskje trengte vi 100 år etter den riktignok fredelige men både til dels dramatiske og - om kanskje ikke traumatiske så i hvert fall problematiske unionsoppløsningen på å skrive en norsk-svensk historie sammen? Et felles norsk-svensk historieprosjekt om unionen hadde ikke vært mulig for 100 år siden! Selv om et slikt samarbeid ville vært særdeles nyttig. Uenigheten om unionens historie, og da særlig tilkomsthistorien i 1814, var en sentral del av unionsstriden. Historikere og rettshistorikere i Norge og Sverige var med på å bygge opp under konflikten.

I 1905 - da nordiske historikere for første gang skulle samles til et nordisk møte, var spenningen så høy at de norske, og mange av de danske historikerne boikottet møtet. Det skulle gå 15 år til de igjen kunne samles.

Dette er også en side ved den norsk-svenske og nordiske historien som så langt har vært lite påaktet. Denne historien berøres som nevnt både av Bo Stråth og Francis Sejersted. Jeg vil avslutningsvis knytte et par kommentarer til akkurat denne historien og hvordan dette perspektivet er ivaretatt i de to bøkene.

Mine innledende kommentarer reflekterer noen erfaringer jeg har gjort som prosjektkoordinator for et norsk-svensk forskningsprosjekt de siste årene. Det jeg skal si nå springer ut av egen forskning på det nordiske samarbeidets tidlige historie - særlig tiden før og etter 1905. Bo Stråth har som nevnt fortjenestefullt påpekt - både i sin bok og i foredraget - at historien ikke må leses baklengs utifra den fasit vi sitter med i dag. For de aktørene vi studerer var framtiden atskillig mer åpen enn den kan se ut for oss i ettertid. 1905 lå ikke programmet i 1814, unionen var ikke født med sin egen undergang. Det var mange forsøk på 1800-tallet på å skape en norsk-svensk og en nordisk framtid, prosjekter som i ettertid kan utdefineres som sidespor, men som ikke bør utdefineres av historien. Stråth viser en større åpenhet i møte med den norsk-svenske historien, og får dermed fram et mye mer mangefasettert og nyansert bilde.

Til denne mer nyanserte unionshistorien hører også det Stråth kaller et "unionellt politisk midtfält", et unionspolitisk midtfelt, som ikke har fått samme plass i de nasjonale, parallelle historier der det tilsynelatende ikke er mange berøringspunktene mellom de to landene. Dette midtfeltet har en viss betydning i perioden 1840 til slutten av 1860-årene, som også Göran B. Nilsson har kalt for "unionens lykkelige dar". Dette var også en periode der skandinavismen hadde et betydelig gjennomslag.

Skandinavismen viste seg å bli et prosjekt som ikke førte fram, i hvert fall vurdert som politisk prosjekt. Men som Bo Stråth også påpeker; som praktisk, pragmatisk prosjekt levde skandinavismen videre i form av ulike former for nordisk samarbeid. Skandinavismen endrer på mange måter innhold og form - der er vi stort sett enige. Men

det finnes en ideologisk komponent, et normativt ideal om betydningen av nordisk samarbeid, som kan gjenfinnes i store deler av skandinavismen og det nordiske samarbeidets historie - også fram til i dag. Francis Sejersted framholder det insisterende i mange samarbeidsprosjekter, til tross for at de mer ambisiøse politiske prosjektene stadig mislykkes. Retorikken om den skandinaviske dimensjonen fastholdes, og grunnlaget mener Sejersted å finne i den skandinaviske identiteten, som finnes ved siden av den nasjonale identiteten. Også i begrepet om det nordiske demokratiet finnes det normative og fellesskapskonstituerende med som viktige elementer.

Den skandinaviske dimensjonen i den norsk-svenske historien handler ikke bare om dynastisk utenrikspolitikk i forbindelse med de to dansk-tyske krigene. Den handler også om utviklingen av et felles skandinavisk rom, av en skandinavisk arena, en skandinavisk offentlighet - og med Francis Sejersteds begrep: den gradvise utviklingen av et nordisk sivilsamfunn. Grunnlaget legges på slutten av unionstiden, og det norsk-svenske samarbeidet utfoldes ofte innenfor skandinaviske rammer. Lovgivningssamarbeid og økonomisk samarbeid skjer oftest i en nordisk kontekst. I tillegg utfoldet det seg et omfattende samarbeid mellom ulike faggrupper, profesjoner, organisasjoner, næringer - det skjer på et nordisk nivå, men fungerer også som viktige møteplasser mellom nordmenn og svensker.

Bo Stråth's bok er omfattende nok i antall sider, men det hadde vært spennende om dette brede samarbeidet på det sivile samfunnsnivået hadde fått en større plass. Det blir mye politikens og politikernes primat i framstillingen. En bredere og mer skandinavisk tilnærming her ville også åpnet opp det unionelle midtfeltet. For det dukker opp igjen mot slutten av unionstiden, i det man kan kalle det nordiske samarbeidets og unionens "Indian Summer". Det starter med en fornyet entusiasme for nordisk samarbeid, i form av en nyskandinavisme fra 1899. Det dreier seg primært om kulturelle og praktiske prosjekter, men som Stråth også påpeker, med politiske, eller potensielt politiske dimensjoner. Dette utvikles videre til en unionell "Indian Summer" fra 1902-1904, med intensiverte kontakter mellom Norge og Sverige. I løpet av disse årene avholdes en mengde nordiske og svensk-norske møter, sammenkomster og arrangementer, og en rekke nye foreninger etableres. Det er i lys av denne optimistiske stemningen de siste unionsår som det innledende sitatet om de nære norsk-svenske kontakter må forstås.

Forhåpningene og forventningene om en fortsatt forbrødring er også med på å forklare hvorfor unionsoppløsningen førte til det jeg har kalt en nordisk vinter. Oppløsningen av unionen, og da først og fremst måten det skjedde på fra norsk side, førte til en betydelig nedkjøling av kontaktene. En rekke nordiske møter og arrangementer ble enten boikottet, avlyst eller utsatt, foreninger ble nedlagt, tidsskrifter avviklet. Det gjaldt ikke bare for det turbulente året 1905, men også for de påfølgende år. De mange tette nettverk ble i stor grad rammet. Det gjaldt ikke alle og overalt, det finnes en rekke unntak, jeg vil likevel fastholde at dette er det dominerende mønsteret. Med første verdenskrig og felles ytre trusler ble det nordiske samarbeidet tatt opp igjen på bred front. Foreningene Norden fra 1919 er en del av denne nye nordiske bølgen.

Både "Indian Summer"-perioden og de frosne forbindelser etter 1905 har så langt vært stemoderlig - om overhodet - behandlet i historiografien. Det er med denne nye norsk-svenske historien gjort et langt steg i retning av å integrere også denne delen av vår historie. Når man i forbindelse med årets markering har hevdet at 1905 representerer starten på de gode norsk-svenske forbindelser, er det altså en sannhet med visse modifikasjoner. Men det er grunn til å feire de gode norsk-svenske relasjoner, i tråd med unionens "Indian Summer", og til tross for isfronten i 1905.

Kommentarer till Bo Stråth & Francis Sejersted.

Torbjörn Nilsson

Docent i historia vid Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola. Är författare till flera böcker och en av redaktörerna till två antologier om unionen: "1905 unionsupplösningens år. Nya perspektiv på ett svenskt-norskt drama" och "Goda grannar eller morska motståndare? Sverige och Norge från 1814 till idag."

Jag delar den historiesyn och det grundperspektiv som Bo Stråth presenterar i sin mycket läsvärda bok. Upplösningen 1905 var inte på något sätt ödesbestämd. Men frågan är om författaren helt ut följer sin egen hållning - om alternativens mångfald och den öppna framtiden.

Forskningen är ganska samstämmig i sin bild av den kungliga utrikespolitikens brister vid 1800-talets mitt. Dynastisk äventyrspolitik är en dom som ofta fälls om detta skede. "Aningslöshet" och "vårdslöst" är ord som Stråth använder i sitt föredrag. Och vidare: "Integrationspolitiken undergrävdes av kungen själv". Är detta perspektiv kanske färgat av dåtidens segrare? Det vill säga av de måttfulla statsråden och de moderata strömningarna inom politiken? Kort sagt: var det ödesbestämt att den kungliga utrikespolitiken skulle kapsejsa? Eller fanns det andra möjliga utvägar?

En annan fråga värd att reflektera över, men som inte innebär någon invändning mot föredragshållarna, är den svenska konservatismens roll under unionens slutskede. En avgörande orsak till unionens fredliga upplösning var avsaknaden av aggressiv krigsvilja hos den svenska högern. Statsminister Göran Persson lyfte fram Hjalmar Brantings och arbetarrörelsens fredssträvanden. Större betydelse för utvecklingen 1905 hade ändå de konservativa, högerns olika grupperingar som behärskade första kammaren. Här fanns en potentiell revanschism att uppbåda. Från ett norskt perspektiv är förstas statsminister Erik Gustaf Boström en militant storsvensk med lydrikespunkterna stämplade i pannan. Men i själva verket var han en moderat högerman, verkställaren av Oscar II:s huvudlinje i regeringsfrågan: moderatkonservativa skulle leda och de ultrakonservativa hållas utanför (sådana som Christian Lundeberg och andra). Under unionskrisens slutskede verkade Boström för försoning och förhandling. Det gjorde också Lundeberg, efter viss tvekan, och Ernst Trygger. Den senare var den pragmatiska högerledaren Arvid Lindmans huvudantagonist under 1900-talets första decennier. Luften tycks ha gått ur de ultrakonservativa kring sekelskiftet 1900 med Oscar Alins död och Ludvig Douglas avgång från utrikesministerposten. Trots detta manfall bör man uppmärksamma den rationella politik som också den starkt nationella högern satsade på 1905. Nationell retorik fick vika för nationell nytta, något som är särskilt märkbart i Tryggers anförande under den extra riksdagen sommaren 1905. Detta har sin betydelse också för högerns fortsatta utveckling. Högerns påtvungna och försiktiga partibildning 1904, Allmänna valmansförbundet, kom att domineras av de moderata krafterna kring Arvid Lindman.

Resonemanget för oss över till Francis Sejersteds föredrag. En första reflektion rör titeln på boken - Socialdemokratins tidsålder - och betonandet av arbetarrörelsens avgörande betydelse. Frågan är hur den svenska borgerlighetens insats ska tolkas i skenet av denna dominans. Risken finns att den bara blir en anpasslig rörelse i berättelsen. Högerns främsta

insats är försvaret av privategendomen. Vid tre tillfällen när denna ansågs vara hotad har högern, i allians med övrig borgerlighet eller med näringslivet, framgångsrikt avvärjt dessa angrepp från vänster. Det rör sig om 1920-talets socialiseringsdebatt, planhushållningsmotståndet vid 1940-talets slut och löntagarfondsfrågan på 1970-talet. I och för sig infördes fonder, men i en mycket urvattnad version som låg långt ifrån de ursprungliga idéerna från 1975. Man skulle också kunna diskutera sakområden som skolpolitiken respektive jordbruket där folkpartiet och bondeförbundet/centern framgångsrikt har påverkat politiken. Socialdemokraternas program har inte alltid genomförts, däremot har partiet lyckats behålla sin maktposition genom att fånga upp och tillämpa andras idéer. Borgerligheten kan räkna in flera ideologiska segrar, betydligt färre maktpolitiska sådana.

Den andra fråga jag vill ta upp utifrån Francis Sejerstedts föredrag gäller sambandet mellan parlamentarism och en fredlig lösning av unionskrisen. Sejersted ansluter sig delvis till tesen att demokratier inte börjar krig med varandra. Normen att krig var en godtagbar lösning på konflikter var starkt försvagad genom den demokratiska utvecklingen, även om Sverige ännu inte var en demokrati 1905.

Efter den 7 juni grep den svenska riksdagen initiativet. Både kungamakt och regering sattes på undantag. Politiken kom att utformas i riksdagens särskilda utskott, befolkat av de olika partigruppernas ledande politiker och med Christian Lundeberg i spetsen. Han var den protektionistiska, antidemokratiska förstakammarhögerns främste man. Ur detta utskott formades sedan den regering under Lundeberg som trädde till i början av augusti och ledde landet genom Karlstadsförhandlingarna. När Lundebergs regering bildades var det första gången sedan 1809 som en regering helt nybildats. Annars var traditionen att regeringarna överlappade varandra. Totala regeringsskiftet var oförenligt med den traditionella synen på statsråden som kungens egna rådgivare. Ultrakonservativa, moderat-konservativa, lantmän och liberaler bland statsråden gjorde att regeringen hade ett överväldigande stöd i riksdagen. Helt klart är att denna samling åstadkom en fredlig lösning. Paradoxen är dock att samlingen var en följd av kungamaktens och regeringen Ramstedts vilja att gå norrman till mötes redan efter stortingets kuppattade agerande den 7 juni. Riksdagsledamöter av olika kulörer - även en del högerliberaler - motsatte sig tanken på att unionen snabbt skulle avvecklas. Man kan således säga att om kungamakten hade varit starkare, och riksdagen mer underdånig, en svagare parlamentarism alltså, så skulle unionen ha avvecklats snabbare. Landet hade sluppit den krigsrisk som sommaren och höstens politiska spel kom att leda till. Något hårdraget: det var parlamentarismen som kunde äventyra freden 1905.

Man kan förstås invända att de ultrakonservativa inte var ute efter att stärka parlamentarismen, utan att fortsätta den nationella linje som man drivit förut och som väljarna väntade sig av de konservativa. Men kan man ändå inte säga att utvecklingen 1905 snarare går emot tesen om parlamentarism = fredlighet? Inte i resultat, men i fråga om uppsåt. Detta ruckar på vår lite självbelättna syn på den fredliga lösningen 1905 och riksdagens avgörande roll. Riksdagen grep ju initiativet för att förhindra en snabb, fredlig lösning!

Demokratiets framtid i globaliserings- ens tid

Øyvind Østerud

Professor ved Institutt for statsvetenskap ved universitetet i Oslo. Ledare för den norske Makt- og demokratiutredningen 1998-2003.

Sverige og Norge er blant verdens eldste og mest solide demokratier. De har en lang tradisjon med alminnelig stemmerett, frie valg og parlamentarisk styresett. Grunnlaget ble lagt gjennom en gradvis utvikling gjennom det 19. og første tiår av det 20. århundre. Ved unionsoppløsningen i 1905 hadde Norge på mange måter et mer demokratisk styresett enn Sverige, men i løpet av et par tiår var systemene mer likestilt. Økonomisk vekst, sosial utjevning og kompromisser i stridsspørsmål har bidratt til å befeste den demokratiske stabiliteten. Ved begynnelsen av det 21. århundre er de nasjonale demokratiene utfordret av en økonomisk, politisk, kulturell og demografisk utvikling som sprenger statlige grenser. Det er denne utfordringen jeg skal analysere her.

Globalisering som demokratiproblem.

Fra midten av 1990-tallet har globalisering vært en sentral samtidsdiagnose. Uttrykket oppsto i amerikansk samfunnsfaglig litteratur i første halvdel av 1980-årene, i kjølvannet av liberaliseringen av finansbevegelser over landegrensene. Alt i 1960-årene hadde medieteorikeren Marshall McLuhan karakterisert verden som en global landsby etter hvert som fjernsynet spredte seg til stadig flere land.

Globaliseringens kjennetegn er raskere og mer omfattende transaksjoner over landegrensene - lavere barrierer og tettere flyt av informasjonssignaler, kapital, varer, tjenester og personer, men også av overnasjonale rettsregler og av forurensninger, epidemier og kriminalitet.

I den økonomiske globaliseringen er 1970- og 80-årene et gjennombrudd, målt ved indikatorer som utenrikshandel, utenlandsinvesteringer og kapitalflyt. Det internasjonale handelsvolumet ble nær 20-doblet i annen halvdel av det 20. århundre, med særlig rask vekst de siste 25 årene. Gjennom 1980-tallet økte utenlandsinvesteringene mer enn tre ganger så raskt som veksten i utenrikshandel. Etter dereguleringen av kapitaleksport er verdien av finansbevegelser over landegrensene vokst enda atskillig raskere, og er beregnet til mer enn femti ganger dagsverdien av internasjonal handel.

Rask kapitalflyt og internasjonalisert produksjon har gitt en internasjonal kapitalisme med sentrum i flernasjonale konserner og investeringsselskaper. Globaliseringen ytrer seg gjennom stadige fusjoner, omstruktureringer, flytting av kapital og produksjon til steder med lavere kostnadsnivå og høyere avkastning.

En radikal fortolkning av globalisering innebærer at nasjonalstatene er overskredet i en kvalitativt ny historisk epoke, at teknologisk-økonomiske imperativer leder alle stater til å føre en åpen og nyliberal politikk, at konkurransen om kapital framtvinger institusjonell og politisk likeretting, og at statene mister sin rolle som ramme om økonomisk organisering. Dermed er det nasjonale demokrati langt på vei irrelevant. Folkevalgte organer når ikke fram til de faktorene som er avgjørende for befolkningens livsvilkår. De sentrale beslutningene treffes andre steder, i et uoversiktlig nettverk av aktører - statlige og ikke-

statlige - med forbindelseslinjer på tvers av landegrensene.

I dette radikale bildet av globalisering er både samfunnsforhold, beslutninger og problemer grenseoverskridende. Det tradisjonelle skillet mellom innenriks- og utenrikspolitikk er visket ut. Den statlige styringen har mistet mange av sine mest effektive verktøy. Det nasjonale demokratiet som beslutningssystem er blitt for snevert.

Det radikale svaret på denne radikale diagnosen er prinsippet om et postnasjonalt demokrati; et demokratisk system som er synkronisert med den økonomiske globaliseringen og den politiske overnasjonaliteten. I hvilken grad er et slikt demokrati mulig? Eller er det ikke nødvendig å stille spørsmålet så radikalt?

En mer moderat fortolkning av globaliseringen har mye for seg. Det lar seg lett påvise at statene fortsatt er viktige, og langt viktigere enn under den første liberale globaliserings-epoken mellom 1860-årene og første verdenskrig. Den gang var det også åpne økonomier med omfattende utenlandsinvesteringer og internasjonalt produksjon.

Relativt til industrilandenes nasjonalprodukt er verken utenrikshandel eller utenlandsinvesteringer i dag mer omfattende enn før første verdenskrig. Fortsatt avsettes mellom 70 og 90 % av de store industrilandenes produksjon på deres innenlandske marked. De fleste flernasjonale konsernene er avhengige av en innenlandsk hjemmebase som grunnlag for kompetanse, utdanning, språk og kredittforsyning. Den globale kapitalismen har sine utpreget nasjonale særdrag, med betydelige variasjoner i bedriftsledelse, arbeidsrelasjoner, strategier og koblinger mellom offentlig og privat sektor. USA, Tyskland, Frankrike, Japan, Russland, Kina og de skandinaviske land har ulike varianter av kapitalisme, selv om de alle i økende grad er koblet til den globale økonomien.

Offentlig sektor i fremskredne industriland er langt mer omfattende enn under "globaliseringen" før første verdenskrig. Den gang utgjorde offentlig sektor gjennomgående under en tiendedel av det enkelte lands brutto nasjonalprodukt, mens den i dag ligger opp mot halvdel. De statlige virkemidlene i vår tid er langt mer omfattende, samtidig som velferdsnivå og nasjonale fordelingstiltak bidrar til å beskytte de enkelte lands borgere mot konjunkturfalld og svingninger på verdensmarkedet. Nasjonale økonomier og offentlige tiltak gir større stabilitet og bedre sosial beskyttelse enn det nasjonalstatene kunne tilby rundt forrige århundreskifte, ikke minst i Skandinavia.

Globalisering betyr andre vilkår for statlig politikk, men det betyr ikke nødvendigvis at statlig politikk og offentlige strategier er mindre viktige. Det er i et slikt perspektiv vi må vurdere globaliseringens utfordringer til det nasjonale demokrati.

På den ene side kan det hevdes at globaliseringen har medført en spredning av demokratisk styresett til land med autoritære regimer. Økonomisk integrasjon og internasjonal handel kan fremme både en voksende liberal middelklasse og bredere folkelige protester som skaper politisk trykk i retning av demokratiske reformer. Deltakelse i internasjonale organisasjoner vil i noen tilfeller forsterke kravene om slike reformer.

Økonomisk globalisering falt sammen med slutten på den kalde krigen, samtidig som det er forbindelseslinjer mellom de økonomiske og storpolitiske prosessene. De kommunistiske kommando-økonomiene fikk økende problemer i en mer sammenvevd verdensøkonomi, og oppløsningen av kommunistregimene førte til ytterligere integrasjon mellom ulike deler av verden. Eitpartistatene i Øst-Europa mistet sin dominerende støttespiller, og den kommunistiske utviklingsmodellen ble diskreditert. USA kunne samtidig redusere sin støtte til autoritære regimer som bolverk mot kommunismen, slik som i Asia og Mellom- og Sør-Amerika. Slutten på den kalde krigen forsterket dermed en demokratiseringsbølge som hadde startet allerede før 1989. Demonstrasjonseffekten gjennom masse-

mediene - den globaliserte informasjonspåvirkningen - bidro til å forsterke takten i oppstander og regimeendring fra land til land.

Demokratiseringskrav inngår også i en form for rettslig og normativ globalisering. Politiske rettighetskrav har fått større internasjonal gjennomslagskraft gjennom mellomfolkelige avtaler og institusjoner. Normen om absolutt statssuverenitet står svakere, mens opposisjonsbevegelser som mobiliserer rundt rettighetskrav har et sterkere internasjonalt kontaktnett.

Autoritært vanstyre - slik det kommer til uttrykk i hyperinflasjon, gjeldskrise og statsfinansielt sammenbrudd - blir hardere straffet som følge av en mer globalisert økonomi. Demokratisering og rettighetskrav kan bli stilt som betingelse for internasjonal støtte til land i krise. Mer indirekte og utilsiktede virkninger kan også legge grunnlag for demokratiske reformer. Verdensbanken og Det internasjonale pengefond kan stille krav om offentlig innstramning og markedsprinsipper som betingelse for økonomiske støtte. I neste omgang kan virkningene stimulere folkelige oppstander som legger press på det autoritære regimet. Markedsreformer kan i seg selv bidra til å underminere et diktatorisk styre, selv om Kina hittil har kombinert en reformøkonomi med politisk partimonopol. Det er dermed en rekke ulike mekanismer som knytter globalisering til utviklingen av mer demokratiske styreformer.

På den annen side er det gode grunner til å hevde at globalisering innebærer at folkevalgte organers vedtak i de enkelte land betyr mindre. Flere land blir formelt demokratiske samtidig som de folkevalgte organenes gjennomslagskraft blir svekket og beslutningsarenaen blir mindre sentral. De globaliserte finansmarkedene setter trangere rammer om fiskal- og pengepolitikken, adgangen til kapitalflukt reduserer spillerrommet for næringsbeskatning, selskaper kan flagge ut om de er misfornøyde med sosiale og politiske krav, velferdsbudsjetter og offentlig virksomhet må trimmes ned på grunn av skarpere internasjonal konkurranse. Dermed blir det mindre politisk vidtrekkende å innføre demokrati for det som gjenstår under nasjonalstatlig kontroll.

Mange stater har også avgitt beslutningskompetanse gjennom tilslutning til åpne og generelle traktater der det presise innholdet gradvis bygges ut gjennom rettsavgjørelser i nasjonale og internasjonale domstoler. EU/EØS-systemet, Verdens Handelsorganisasjon og Den europeiske menneskerettighetskonvensjon er eksempler på myndighetsoverføring der nasjonale, lovgivende organer har redusert sitt eget spillerom til fordel for en dynamisk, overnasjonal rettsutvikling.

Slik sett betyr demokratisering som følge av globalisering et mer uthullet folkestyre - flere formelt demokratiske land, men med reduserte styringsmuligheter og svekket politisk makt også innenfor sine egne grenser. Flere land har fått folkevalgte beslutningsorganer, men de folkevalgte beslutningsorganene spiller på en mindre bane.

Demokrati som beslutningssystem - to dimensjoner.

Demokratiske styre har to dimensjoner der den politiske enhetens størrelse har avgjørende betydning. Den ene dimensjonen er befolkningens muligheter til å kontrollere den politiske enhetens beslutninger - graden av borgerpåvirkning. Den andre dimensjonen er den politiske enhetens evne til å kontrollere relevante faktorer rundt befolkningens livsvilkår, sikkerhet, velferd og interesser - graden av systemkapasitet. Varierende størrelse gi - under ellers like vilkår - et trade-off mellom borgerpåvirkning og systemkapasitet. Jo mindre den politiske enheten er, jo enklere er det å gi stor borgerpåvirkning og jo vanskeligere er det å gi stor systemkapasitet. Motsatt vil en stor enhet gi større avstand mel-

lom enkeltborger og beslutningssentrum, men større muligheter for beslutningssystemet til å kontrollere de faktorene som påvirker borgernes situasjon.

Nasjonalstater med representativt demokrati er, som vi skal utdype nedenfor, en mellomform med varierende størrelse, men også med varierende grad av desentralisering til regionale og lokale enheter, og varierende grad av tilslutning til internasjonale organisasjoner. Mens lokale enheter prioriterer borgerpåvirkningen, kan internasjonale organisasjoner betraktes som en prioritering av systemkapasiteten. Det er ulike måter å kombinere disse hensynene på.

Den demokratiske nasjonalstaten - et tredobbelt kompromiss.

I den grad globaliseringen svekker folkevalgte organers gjennomslagskraft, har det konsekvenser for nasjonalstaten som historisk form. En demokratisk organisert nasjonalstat kan betraktes som uttrykk for tre grunnleggende kompromisser.

For det første er nasjonalstaten, med sitt indirekte, representative demokrati, et kompromiss mellom idealet om det lille og idealet om det store politiske fellesskap - begge med bakgrunn i antikken. Det klassisk greske idealet gikk ut på at frie menn bare kunne realisere sin universelle bestemmelse som deltakere i det offentlige liv i små bystater, i polis. Der samtalte borgerne ansikt til ansikt i politiske enheter som var oversiktlige nok til at umiddelbar dialog og felles vedtak av likemenn var mulig. Bystatens demokrati var direkte. Større enheter ville underminere det felles forum, blokkere for likeberettiget deltakelse, sentralisere makt og forvandle borgerne til undersåtter.

Et diametralt motsatt ideal ble formulert etter at bystatene var innlemmet i et større imperium. Prinsippet om en universell menneskelig bestemmelse ble transformert fra bystaten til et universelt fellesskap som politisk form, fra den konsentrerte polis til det omfattende kosmopolis. Forestillingen om den politiske borger ble flyttet fra torget og forum til en global eksistens som kosmopolitt, verdensborger. Idealet ble knyttet til en konkret politisk orden, til Romerriket som ekspanderende imperium, og senere med en universalistisk, religiøs fortolkning gjennom den kristne kirke.

Dette har vært polene i et politisk spenningsfelt helt fram til i dag. På den ene side har vi idealet om nærdemokrati, personlig kontakt, deltakelse i felles fora, selvstyre i liten målestokk. På den annen side finner vi den kosmopolitiske visjonen av fellesskap over grenser, i en universell og fredelig politisk orden. Mellom ytterpunktene har det vært skissert en rekke modeller for kombinasjon og tilpasning, med varierende tyngdepunkt.

Fra renessansen vokste det fram en mellomform som vi i dag kaller nasjonalstaten. Den var en forenkling av middelalderens mangfold av overlappende myndighet mellom byer og len, laug og korporasjoner, fyrster og vasaller. Krigsteknologi, forsvarsbehov og sentralisert skattlegging bidro til den territoriale statsmaktens framvekst, bekreftet gjennom fyrstedømmenes frigjøring fra pavekirken. Statene ble nasjonale da prinsippet om folkesuverenitet slo igjennom med den franske revolusjon, samtidig som nasjonalstatenes størrelse krevde et indirekte, representativt demokrati i stedet for den antikke bystatens borgerforum.

Nasjonalstatens prinsipielle grunnlag var at bystaten var for liten til å danne en sikker ramme om borgernes liv, mens et universelt, kosmopolitisk fellesskap ble sett som en utopisk idé som i praksis ville virke undertrykkende og konfliktskapende, med stor avstand til beslutningssentrene. Gjennom desentralisering og lokalt selvstyre ga nasjonalstatene en konsesjon til bystatens idealer; gjennom folkerett, internasjonalt samarbeid og menneskerettigheter ga de en konsesjon til den kosmopolitiske visjonen. Dette er det første kompromisset i nasjonalstaten som politisk form.

For det andre er demokratiske nasjonalstater et kompromiss mellom samfunnsgrupper - et klassekompromiss på den ene siden og et etnisk kompromiss på den andre. Det er den historiske utviklingen av disse kompromissene som gjerne kalles nasjonal integrasjon. Stater som mangler et minimum av fellesskap mellom samfunnsklasser og etniske grupper vil ikke kunne utvikle eller bevare et demokratisk styresett. Demokratisk stabilitet forutsetter enighet om grunnleggende spilleregler, prosedyrer, normer og institusjoner, på tvers av sosio-økonomisk ulikhet, meningsforskjeller og etniske identiteter. I samfunn der kløftene mellom klasser og grupper er for dype, mangler betingelsene for demokratisk stabilitet. Kryssende konfliktlinjer er gunstigere for stabiliteten enn situasjoner der ulike konfliktlinjer, som klasse, religion og etnisitet, faller sammen og forsterker den sosiale og politiske avstanden.

Felles språk er ikke en nødvendig betingelse for et overordnet nasjonalt fellesskap, som grunnlag for demokratisk stabilitet, men det er likevel en viktig nøkkel til deltakelse i arbeidsliv og politisk debatt. Språket er medium for den politiske offentlighet der meninger brytes, kompromisser blir utarbeidet og felles institusjoner formet.

Det nasjonalstatlige kompromisset mellom samfunnsgrupper er en variabel tilstand, med skiftende tyngdepunkter over tid og mellom land. Det har ikke noe entydig balansepunkt som grunnlag for demokratisk stabilitet, siden også andre forhold har betydning for denne stabiliteten.

For det tredje har det ligget en viktig forutsetning for borgfred mellom samfunnsgrupper i et økonomisk-politisk kompromiss mellom vekst og effektivitet på den ene siden og deltakelse og fordeling på den andre. Etter annen verdenskrig ble mange vestlige, nasjonale demokratier stabilisert gjennom en målrettet kombinasjon av økonomisk vekst og fordelingspolitikk. Det er dette som har vært kalt den sosialt forankrede liberalismen, embedded liberalism, i et perspektiv fra Karl Polanyi. Veksten var fordelingspolitikkenes forutsetning, fordi en større kake dempet fordelingskonfliktene, mens omfordelingen - sosialt og geografisk - ga vekstpolitikken legitimitet. Kompromisset søkte sosial og politisk stabilitet i en slik balanse. Internasjonalt og utad ble en liberalisert handel kombinert med kapitalreguleringer og et ordnet valutaregime. Innad ble velferdsutbygging kombinert med et blandingsøkonomisk system der offentlig sektor spilte en sentral rolle.

I mange land - med oljerike Norge som noe av et unntak - forvitret det økonomiske og politiske grunnlaget for dette kompromisset fra 1970-tallet. Den globale kapitalismen fikk friere tøyler og markedsliberalismen ble i mindre grad hegnet inn av nasjonale skranke og internasjonale reguleringer.

Mer konkret hadde omslaget tre hovedtapper. Først ble det såkalte Bretton Woods-systemet oppgitt ved at USA i 1971 frikoblet dollaren fra en fast gullverdi og de vestlige land lot sine valutaer flyte i forhold til dollar. Bakgrunnen var kostnadene ved Vietnam-krigen og den økte konkurransen fra Japan og andre vekstområder, senere forsterket av oljekrisen i 1973. Dernest ble kapitalbevegelser over landegrensene deregulert fra omkring 1980, med liberalistiske regjeringer i USA og Storbritannia i spissen. Til sist kom sammenbruddet i øststatene og oppløsningen av sovjetøkonomiene fra omkring 1990, da de politiske forestillingene om statlig styrt økonomi ble diskreditert og øststatene åpnet opp for utenlandske investeringer.

Demokratiske nasjonalstater er fortsatt kompromisser mellom vekst og fordeling, mellom effektivitet og deltakelse, men tyngdepunktene er i bevegelse og kompromisset under press.

Globalisering rokker ved kompromissene.

Globaliseringen svekker det nasjonalstatlige kompromisset mellom det lokale og det globale nivå. Mer transnasjonal maktutøvelse vil ikke utradere former for nærdemokrati og lokalt selvstyre, men båndet mellom lokalt og nasjonalt beslutningsnivå kan bli svakere når det statlige handlingsrommet krymper. Avstanden fra det lokale til det trans- og overnasjonale nivå vil være større enn til det nasjonale, og dermed reduseres mulighetene til å påvirke de rammebetingelsene som gir lokalt selvstyre innhold.

Globaliseringen vil også svekke en del av grunnlaget for det sosiale kompromisset. Sosiale forskjeller vil kunne øke ved at samfunnsgrupper i ulik grad har muligheter til fortjeneste, kapitalinntekt og karrierer over landegrensene. Endring i konkurransebetingelsene vil kunne redusere spillerommet for geografisk og sosial omfordeling. Egalitære tradisjoner blir vanskeligere å opprettholde. Lederlønninger i et internasjonalt næringsliv vil skyte fart i forhold til ordinære lønnsinntekter, for å tilpasse seg land med tradisjon for større forskjeller. Skarpere konkurranse på arbeidsmarkedet, med økende arbeidstilbud fra land med lavere lønns- og kostnadsnivå, vil kunne skape større ledighet og presse lønnsnivået nedover for utsatte grupper.

Nedbygging av statlige grenser fører gjerne til at det statsborgerlige nasjonalitetsfellesskapet svekkes til fordel for "stammeforsvar", ghettoisering og identitetsdannelse på etnisk grunnlag. Med åpnere grenser blir sikkerhet i større grad privatisert og etnifisert. Som en britisk samfunnsforsker uttrykte det mot slutten av det 19. århundre: "Å rive ned statens vegger skaper ikke en verden uten vegger, men det skaper snarere tusen små festningsverker". "Etnisk nordmann" er en språklig nyskaping som mange i den norske flertallsbefolkningen vil være fremmed for, fordi de aldri har oppfattet sin nasjonale identitet som "etnisk". Det uttrykker den universelle etnifiseringen av gruppetilhørighet i en mer globalisert verden. Slik blir nasjonalstatene svekket som etniske kompromisser, etter at de har vært basert på en statsrettslig nasjonalitetsoppfatning hinsides det etniske.

Globaliseringen og utvisningen av statsgrenser gir bredere kontaktflater og skiftende identiteter og selvdefinisjoner, men også nye eliter, nye tapere, og nye former for fundamentalisme og folkelig stammeforsvar.

Samtidig forrykkes det nasjonalstatlige kompromisset mellom vekst og fordeling. Globalisering betyr gjerne større vekt på det som fremmer veksten enn på mekanismene for fordeling og deltakelse. Frie kapitalbevegelser og et transnasjonalt næringsliv skal gi åpent spillerom for lønnsom omstilling uavhengig av hvor veksten kommer. Nasjonale strategier og slike fortrinn som sosial og politisk stabilitet, er fortsatt viktige for å tiltrekke seg kapital, men globaliseringen innebærer at bredden i økonomiske virkemidler er mindre enn i de første tiårene etter annen verdenskrig. Mange land har mistet noen av mulighetene til å omfordele ressurser og redusere arbeidsledigheten, med større sosial og politisk uro som følge. I Norge er olje- og gassrikdommen en buffer mot globaliseringens virkninger. Ulikhet mellom lønnsakergrupper er ikke økt særlig det siste tiåret, mens det er skapt langt større ulikheter gjennom kapitalinntekter, meglerhonorarer og bonusordninger.

Transnasjonale rettigheter kompensere ikke for redusert folkevalgt kontroll. Rettigheter hevdes og håndheves først og fremst innenfor nasjonale rammer, og det er store variasjoner fra land til land i hvordan de håndheves. Mange rettighetsbestemmelser er svært generelle og ofte med motstridende innhold, slik som forholdet mellom rettigheter for grupper og individer. Innholdet i generelle traktater blir tolket og presisert gjennom en dynamisk, internasjonal rettsutvikling der domstoler står sterkere enn folkevalgte forsamling-

er. Den rettslige internasjonaliseringen forrykker balansen mellom lovgivende og dømmende makt. Rettighetsfesting på internasjonalt nivå har derfor to sider. Det øker enkeltpersoners og gruppers mulighet til å hevde sine interesser overfor myndigheter og flertallsmakt, og det styrker samtidig tolkningsmakten hos rettsinstitusjoner som ikke står til politisk ansvar.

Blokkeringer mot overnasjonalt demokrati.

Det er knapt noen seriøse forskere som hevder at demokrati fungerer på overnasjonalt nivå i dag. Den faglige uenigheten dreier seg om hvorvidt et overnasjonalt demokrati er mulig eller sannsynlig. Her har for eksempel Robert A. Dahl argumentert for en skeptisk posisjon i forhold til mulig demokratisering av internasjonale organisasjoner, mens David Held er en av de mest fremtredende optimistene med hensyn til "kosmopolitiske" og overnasjonale demokratiformer.

Det er gjennomgående enighet om de problemene et overnasjonalt demokrati reiser, mens det er uenighet om hvor definitive disse problemene er, blant annet avhengig av hvor sammensatt og spenningsfylt den overnasjonale enheten er. Demokrati betyr i denne sammenhengen et beslutningssystem der de styrende står til ansvar overfor befolkningen i valg og kan kastes om de får flertallet imot seg.

For det første er overnasjonale enheter preget av svakere tillit mellom grupper av borgere og mellom borgere og politisk lederskap enn i nasjonalt integrerte stater. Dermed er det mindre grad av overlappende konsensus på tvers av motsetninger og uenighet, mindre enighet om grunnverdier, prosedyrer, spilleregler og institusjoner.

For det andre mangler overnasjonale enheter en samlet politisk offentlighet. Språklige, kulturelle og institusjonelle skillelinjer - forsterket av geografisk avstand og ulike historiske tradisjoner - splitter den offentlige og politiske debatten i nasjonale segmenter. Massemediene fungerer først og fremst nasjonalt. Politiske, økonomiske og intellektuelle eliter kan opprettholde en overnasjonal offentlighet, men dette understreker avstanden mellom elitene og bredere folkegrupper.

For det tredje har overnasjonale enheter en svak politisk infrastruktur. Partier og organisasjoner over landegrensene er løse sammenslutninger i forhold til det tette nettverket av organiserte interesser og mobiliseringskanaler på nasjonalt nivå. Valgdeltakelsen til overnasjonale organer, i den grad det arrangeres slike valg, er gjennomgående langt lavere enn ved nasjonale valg. Skillelinjene er mindre oversiktlige, informasjonsnivået lavere, avstanden til styrende organer større og konsekvensene av deltakelse mindre åpenbare.

For det fjerde har overnasjonale sammenslutninger liten grad av fordelingsenighet - det er for svak grad av politisk fellesskap til at materiell omfordeling mellom regioner og samfunnsklasser blir akseptert. Det kan bygges fonds gjennom relativt beskjedne fellesbudsjetter, men direkte skattlegging med sikte på mer omfattende fellesløsninger og fordelings tiltak har liten legitimitet. Dette problemet er stort også innenfor en rekke statsdannelser, både i Europa og andre steder, og det er langt større på overnasjonalt nivå. Striden om finansieringen av fellesbudsjettet i EU, og motstanden mot å utvikle en form for fiskal føderalisme, illustrerer dette problemet.

For det femte er overnasjonale organer preget av motstridende kompetansenormer, der det er dragkamp og uenighet om hvilke beslutningsnivåer som skal avgjøre hva. Det er gjerne vedvarende strid om hvilke sakstyper som skal avgjøres lokalt, nasjonalt, regionalt og globalt - og hvordan slik kompetansestrid skal løses. Stridighetene om konstitusjonell reform av FN og EU er slik strid om kompetansespørsmål og institusjonell organisering.

I likhet med de andre problemene knyttet til spørsmålet om en demokratisk overnasjonalitet, er slike motsetninger dypere jo større strukturelt mangfold en overnasjonal enhet har. Spørsmålet er så hvor definitive slike barrierer mot overnasjonalt demokrati er.

Blokkert i dag, men mulig i morgen?

Nasjonale demokratier er resultat av en historisk utviklingsprosess, der de strukturelle og kulturelle betingelsene for enighet om demokratiske prosedyrer og representative institusjoner har utviklet seg over lang tid. Avgrensningen av nasjonalstater er et resultat av ulike historiske prosesser, med traktater, erobringer eller tilbaketog. Kollektiv identitet er formet innen vekslende politiske rammer. Det er ikke noe prinsipielt i veien for at overnasjonale enheter kan utvikle noen av de samme strukturbetingelsene som er skapt gjennom langvarig nasjonal integrasjon i mindre målestokk. Likevel viser problemene med å utvikle demokratibetingelser også på statlig nivå, og de lange historiske linjene i en slik demokratiserende prosess, hvor omfattende utfordringen er.

Hvis demokratiske verdier er et viktig endringsprinsipp, vil utfordringen være å styrke den demokratiske legitimiteten på overnasjonalt nivå uten å underminere det nasjonale demokrati. Eksempelvis i EU vil flernasjonalt organiserte folkeavstemninger kunne supplere nasjonale demokratier i saker av betydning for fellesskapspolitikken. Et folkevalgt element vil også kunne styrkes ved at unionsrådets medlemmer velges av de stemmeberettigede i hvert enkelt medlemsland, fremfor den eksisterende ordningen hvor de utgår fra regjeringene.

Derimot vil større lovgivnings- og bevilgningsmakt til EU-parlamentet svekke de nasjonale parlamentene til fordel for et fellesorgan med stor avstand til velgerne, liten folkelig oppslutning og interesse, svak politisk infrastruktur over landegrensene og en svært begrenset samlende offentlighet omkring sakene. Mer makt til det folkevalgte organet i EU vil paradoksalt nok kunne svekke demokratiet i Europa.

EU er på mange måter et lærestykke i spørsmålene omkring mulighetene for et overnasjonalt demokrati. Et representativt demokrati basert på deltakelse gjennom alminnelig stemmerett, vil som hovedregel treffe beslutninger gjennom flertallsvedtak. I sammenlutninger som er splittet på nasjonalt grunnlag, vil det ofte være permanente mindretall i saker av nasjonal betydning. Denne situasjonen tilsvarer problemet i samfunn som er splittet mellom rivaliserende etniske grupper der noen alltid taper i flertallsvoteringer. I slike situasjoner vil flertallsdemokrati kunne miste legitimitet; mindretallet vil se fordel ved å rive seg løs som egen beslutningsenhet, eller det vil kreve vetorett og garantier for at viktige interesser blir ivaretatt.

EU har beveget seg i retning av flertallsvedtak, riktignok med innslag av vektet stemmestyrke til fordel for mindre land, på stadig flere saksområder. Denne utviklingen i retning av fordypet integrasjon har gått sammen med en betydelig utvidelse av antall medlemsland. Dermed er mangfoldet av nasjonale interesser blitt større samtidig som kravet til oppslutning om flertallsdemokratiske prinsipper er økt. Legitimitetsproblemene er blitt så store at det er oppstått vedvarende strid rundt konstitusjonelle spørsmål. Utvidelsesprosessen står i motsetning til målet om et overordnet politisk fellesskap med enighet om hovedprinsipper og institusjoner. Land med nasjonale særinteresser - i voksende antall i takt med utvidelsen - aksepterer ikke å bli sittende som varig mindretall i spørsmål av sentral betydning.

Begrepet om nasjonal integrasjon viser til en situasjon der dette problemet langt på vei er løst. Derfor har EU drevet en form for nasjonsbygging i kontinental målestokk, men uten

å oppnå den formen for folkelig tilslutning som de fleste medlemsstatene oppnådde i en tidligere historisk fase. Det strukturelle og nasjonale mangfoldet har vært for stort, og det øker med utvidelsesprosessen.

Erkjennelsen av disse problemene har ført til tanken om en alternativ form for folkelig legitimering av EU-fellesskapet, bl.a. uttrykt i den såkalte Laeken-deklarasjonen på toppmøtet i Nice i 2001. Her er hovedideen at EUs legitimitet ikke ligger i den brede deltakelsen i beslutningene, men at legitimiteten hentes fra resultatene, ved effektiv problemløsning på overnasjonalt nivå. Når mange av folks problemer har transnasjonal karakter, der nasjonale beslutningsorganer er ineffektive, kan overnasjonal problemløsning gi oppslutning nedenfra. Dette gjelder problemer som jobbsikkerhet og sysselsetting, sosial trygghet, miljøbeskyttelse og økonomisk stabilitet.

Forutsetningen er at EU-samarbeidet bidrar til å løse slike problemer, at bidraget kommer befolkningen i alle medlemsland til gode, og at befolkningene oppfatter EU som problemløser. Den første forutsetningen er trolig innfridd på noen saksfelter og diskutabel på andre, mens oppfyllelsen av de to siste forutsetningene er tvilsom. Gjennom regionalstøtte og overføringer har EU bidratt til å utvikle infrastruktur og løse økonomiske problemer i fattige medlemsland som Portugal, Hellas og Irland, med relativt høy bevissthet om dette i landene selv. Derimot har de største bidragsyterne til fellesbudsjettet fått økende vanskeligheter i takt med utvidelsen til stadig flere fattige land. Arbeidsløsheten i de store EU-landene har vært vedvarende høy gjennom flere tiår, og kontinentale omstillingsprosesser - med harmonisert konkurranselovgivning og åpne grenser - har ført til nye former for ulikhet mellom vekstområder og problemområder.

Under folkeavstemningene om konstitusjonsreformen i Frankrike og Nederland i 2005, sto EUs evne til problemløsning sentralt. Betydelige folkegrupper synes å ha oppfattet EU-integrasjonen som en kilde til problemer snarere enn en løsning på dem. Det var kanskje særlig sysselsettingsproblemene og konkurransen fra billig arbeidskraft i nye medlemsland som mobiliserte til motstand mot ytterligere reformer. Avstemningene om konstitusjonstraktaten var ikke direkte knyttet til usikkerhet omkring sysselsetting og migrasjon, men konstitusjonsspørsmålet ble et symbol på en utvikling som mange i det opprinnelige samarbeidsområdet følte uro overfor.

Store folkegrupper i flere EU-land ser ikke ut til å være overbevist om at integrasjonen gir effektiv problemløsning på overnasjonalt nivå, og i flere av de gamle medlemslandene er legitimiteten sunket gjennom utvidelsesprosessen. Effektiv problemløsning er heller ikke det samme som demokratisk styresett, siden autoritære regimer kan tenkes å oppnå betydelig støtte i den grad de løser praktiske problemer for befolkningen.

Konklusjon.

Globalisering er en utfordring mot nasjonalt demokrati; det setter nasjonalstatens politiske kompromisser under press. Europeisk integrasjon kan betraktes både som et uttrykk for og et svar på globaliseringen.

EU er den regionale sammenslutningen der forholdene skulle ligge best til rette for demokratisering på overnasjonalt nivå. EU består av et kjerneområde i vest med veletablerte demokratier, og nasjonal demokratisering har vært en forutsetning for medlemskap for nye stater i sør og øst. EU bidro til å stabilisere demokratiet i land som Spania, Portugal og Hellas, og det har trolig noe av den samme stabiliserende virkningen i de nye medlemslandene i den tidligere østblokken.

Derimot har EU støttet på problemer som grunnlag for et overnasjonalt demokrati.

Overføring av beslutningsmyndighet til EU-parlamentet kan svekke folkestyret på det nivået der det virker best, i de enkelte medlemsland, samtidig som legitimiteten for flertallsvedtak på overnasjonalt nivå er svak i mange medlemsland. Folkeavstemninger om europeisk integrasjon kan også tyde på at store folkegrupper ikke ser EU som en effektiv problemløser i forhold til økonomiske og sosiale utfordringer, men at de snarere ser på utvidelsesprosessen som problemskapende.

EU er et storstilt eksperiment med mange usikre faktorer. Som prøvestein for utviklingen av et overnasjonalt demokrati er dette eksperimentet helt avgjørende. Den demokratiseringen som møter skranker på europeisk nivå, vil møte langt høyere skranker på globalt plan eller i andre regionale sammenslutninger. Mer vidtgående globalisering av samfunnsforhold, beslutningsprosesser og problemer vil derfor kunne gjøre demokratiet som styreform mer utsatt, selv om antall formelt demokratiske stater fortsatt skulle øke. Den demokratiske utfordringen vokser, selv om både enkeltstater og overnasjonale enheter har spillerom for ulike former for folkelig deltakelse.

Demokratisk styre bygger på et sett av empiriske betingelser for den gjensidige tilliten som samling om demokratiske spilleregler og institusjoner forutsetter. Disse betingelsene er et minimum av felles verdier, kulturell gjenkjennelse, moderate klassemotsetninger og gjerne kryssende konfliktlinjer.

Demokrati forutsetter også en politisk infrastruktur i form av overgripende partier, felles debattfora, språklig kompetanse, tett organisasjonsliv og samlende informasjonsmedier. Derfor er den politiske offentligheten på tvers av statsgrenser stort sett forbeholdt aktivistgrupper og politiske, økonomiske, diplomatiske og akademiske eliter. Brede, mobiliserende kanaler er svakere jo mer sammensatte de transnasjonale sammenslutningene er. Det kan være saklige argumenter for å akseptere både økt globalisering og større grad av overnasjonalitet. Men selv om antallet demokratisk styrte land kan øke, vil det saksfeltet som folkevalgte organer kontrollerer bli mindre. I den grad det ligger systemtvang og irreversible teknologiske endringer til grunn for globaliseringen, og nasjonale organer i mindre grad kan styre de kreftene som slår inn over grensene, har demokratisk styre fått svekkede vilkår.

Nationell självförståelse och demokratis framtid

Arne Ruth

Ordförande i Demokratiinstitutet i Sverige. Tidigare chefredaktör och kulturchef på tidningen Dagens Nyheter.

Jag ska börja med en bekännelse. Sedan 1970-talet har jag upplevt Syttende Mai ett par gånger per årtionde. Jag har varje gång känt ett styng av avund över den kollektiva riten. Men jag har försvarat min känsla av främlingskap med att jag aldrig skulle kunna delta i en patriotisk symbolhandling. Jag kan inte sjunga "Du gamla du fria" utan att känna mig pinsamt berörd. Jag har aldrig hissat en svensk flagga. Så djupt är jag präglad av efterkrigstidens flykt från nationell symbolik i mitt hemland. Mina blandade känslor avspeglar paradoxen i efterkrigstidens svenska nationsuppfattning. Vi föreställde oss att vi hade emanciperat oss från nationell inskränkt. Just därför kunde vi känna extra stolthet över att vara just svenskar.

Den svenska efterkrigsmodellen behövde aldrig definieras som en nationell ideologi. Den kunde tvärtom framstå som motsatsen till nationalism. Sveriges roll i världen - landets upplutning bakom Förenta nationerna, dess roll som medlare mellan öst och väst, dess engagemang i kampen mot fattigdom, kolonialism och rasförtryck - allt kunde ses som en logisk förlängning av de inre strävandena i världens modernaste välfärdsstat. I både yttre och inre avseenden framstod den svenska modellen som bärare av ett universellt förnuft.

Sveriges nationella intressen tycktes sammanfalla med villkoren för det internationella framsteget. Det som var bra för svenskarna var bra för världen. Spänningsförhållandet mellan patriotism och progressiva ideal i 50- och 60-talets Sverige stod i bjärt kontrast till värderingsklimatet i Norge. Den norska nationalismen har sitt ursprung i 1800-talets politiska frigörelseprocess, uppbyggd kring principen om allmän och lika rösträtt. Kampen mot unionen med Sverige fördes av samma kretsar som krävde social utjämning. Och även om den norska högern efter hand har utvecklat en egen nationell ideologi, har initiativet legat kvar hos vänstern. Det är först med Carl I Hagen som den ideologiska kartan har börjat ritas om. Nu är efterkrigstidens svenska stolthetsmodell ett passerat kapitel. För tjugofem år sedan var det suspekt att tala om nationell identitet i Sverige. I dag är det ett honnörsbegrepp. Vi har t o m fått en officiell nationaldag. I den gamla självbilden ingick att Sveriges alltid varit föregångaren. Andra skulle följa vårt exempel, i synnerhet Norge. Den klassiska Norgevisen långt in på 70-talet var denna: "Vi närmar oss Fornebu. Ställ tillbaka era klockor tio år."

Hundraårsminnet av unionsupplösningen har rubbat den historiska glömskan som varit ett inslag i den svenska självöverskattningen. Tack vare böcker som har kommit ut kan vi se sanningen i vitögat: för hundra år sedan var det Sverige som var socialt och politiskt efterblivet. I slutet av 1800-talet föreföll Danmark och Norge ha lämnat Sverige långt bakom sig. Författaren Gustaf af Geijerstam diktade om sitt fosterland som "en åldring, som står bruten och försagd/ och skryter envist med sin ungdoms bragd/ att detta Sverige haft sin sommar-dröm/att vid dess minne nu man viskar: glöm!/åt varje tanke som vill framåt bära".

Unionsupplösningen 1905 betydde genombrottet för en ny Sverigebild. Den tvingade de tongivande borgerliga kretsarna till en uppgörelse med stormaktsarvet. Ur den nationella förödmjukelsen föddes en ny, framåtblickande vision: idén om Sverige som en industriell

och ekonomisk världsmakt. I kontrast till Norge var det patriotiska budskapet en angelägenhet för överklassen. Sekelskiftesnationalismen blev ett vapen mot arbetarrörelsen. Där ingick militär upprustning och motstånd mot full rösträtt, symboliserat av det s k bondetåget 1914. Modellen var det wilhelmska Tyskland.

I denna konservativa framtidsvision fanns en sista rest av stormaktsnostalgi. Sverige skulle bli den överordnade staten i Skandinavien. Drömmen gick i kvav med Tysklands nederlag. När liberaler och socialdemokrater tog över makten blev en småstatsideologi kärnpunkten för utrikespolitiken. Därmed var Sveriges världsbild nära befreundad med Danmarks och Norges. Woodrow Wilsons förslag till ny världsordning baserad på Nationernas Förbund hälsades med stor entusiasm i alla tre länderna.

Genom att lösa egna konflikter via förhandling i stället för med vapenmakt kunde små stater främja den nya världsordningen. Den fredliga unionsupplösningen återopades som ett exempel. Lösningen av Ålandskonflikten mellan Sverige och Finland och kompromissen i gränstvisten mellan Danmark och Tyskland efter första världskriget placerade de nordiska länderna i rollen som bärare av detta nya förhållningssätt.

Ungång för Nationernas Förbund och andra världskriget blockerade tillämpningen, men den moraliska småstatsideologin återuppstod som nordiskt paradigm efter 1945. Det var ingen tillfällighet att Trygve Lie och Dag Hammarskjöld blev Förenta Nationernas första och andra generalsekreterare.

FN-deklarationen om mänskliga rättigheter 1948 föddes ur andra världskrigets erfarenheter av systematisk folkutrotning. Tredje världens frigörelse från kolonialism är en del av samma paradigm. Det är denna epok som präglade min syn på utrikespolitik. Den enda form av nationell stolthet som jag bär inom mig är kopplad till det materiella stödet till ANC i Sydafrika, som också Norge och Danmark bidrog till, och till Palmes klarspråk om Vietnam och Chile.

Kampen mot rasism runt om i världen blev en kärnpunkt i de nordiska ländernas utrikespolitik efter kriget. Men de senaste tre-fyra decennierna har vår progressiva självförståelse konfronterats med en ny verklighet. Genom invandringen har vi tvingats inse att rasism är politiskt gångbart också på våra breddgrader. Det var invandringen som gjorde det möjligt för Carl I Hagen att annektera det norsk-nationella budskapet. Sverige har just nu inga högerpopulistister i riksdagen, men vi har flera kandidater.

Vi föreställer oss gärna att demokrati är förutsättningen för likställighet mellan folkgrupper. Men det finns ingen automatik på den punkten. Tvärtom. Det är ingen tillfällighet att både Norge och Sverige under en period av enorm demokratisk fördjupning, välfärdsepoken, förtryckte minoriter som samer, romer och Tornedalsfinnar, för att inte tala om den grupp som går under namnet tattare.

Här finns det lärdomar att dra av unionshistorien. För etthundrafemtiofyra år sedan avskaffade det norska stortinget paragraf två i den norska författningen. Den lød så här: "Jøder er fremdeles udelukkede fra Adgang til Riket."

Denna s k Jødeparagraf hade inte kunnat bestå i evighet, men tidpunkten för beslutet var inte följden av en lagbunden utveckling. Henrik Wergeland, den norske patrioten som spelade en nyckelroll i etableringen av Syttende Mai som nationell symboldag, var besatt av tanken på att avskaffa Jødeparagrafen. Han dog sex år innan detta skedde. Men det var det intellektuella arvet efter Wergeland som bar frågan vidare efter hans död.

Jag behöver inte påminna den norskättade delen av denna församling om att Quisling-regimen återinförde Jødeparagrafen med motiveringen att det var en norsksinnad åtgärd. Därför deporterade han norska judar till Auschwitz med början i oktober 1942. Grundlovens

ursprungliga Jödeparagraf var inte rasistisk i samma mening. Den hade Norges religiösa enhet som utgångspunkt. Men främlingskräck och rädsla för ekonomisk konkurrens fanns med i bakgrunden när männen på Eidsvold tog beslutet. Den nybildade nationalstaten Norge, med en författning som mer än någon annan i Europa präglades av upplysningsideal, avgränsade de universella rättigheternas bärrighet med främlingsargument.

Detta gick inte obemärkt förbi i grannlandet. Judar hade fått rätt att bo i Sverige under Gustav III:s absolutistiska kungadöme. Karl XIV Johan drev frågan om tillämpningen av judars rättigheter med så starkt engagemang att det spreds rykten om att han hade judisk bakgrund. Han var en kung med absolutistiska tendenser. I det positiva förhållandet mellan absolut kungamakt och judisk emancipation finns det likheter mellan Sverige och det allt annat än demokratiska Preussen, där Fredrik den Store spelade en avgörande roll för tyska judars frigörelse.

Den i efterhand bortglömda aspekten av dessa konflikter handlar om Grundlovens symbolverkan i Sverige. För liberala reformkrafter var den ett synbart bevis på att den svenska författningen från 1809 var odemokratisk. Men politisk opposition mot resterna av kungligt envælde kunde mycket väl kombineras med viljan att utestänga judar. Den svenska anslutningen till den norska ståndpunkten kom från de ofrälse stånden, framförallt från borgarna. Hugo Valentin, som skildrat judarnas historia i Sverige, beskriver logiken på följande sätt:

"Att den konstitution, som de svenska liberalerna plägade lovprisa som den friaste och mest demokratiska i Europa, innehöll en dylik bestämmelse, var nämligen alltifrån Norges förning med Sverige ett återkommande och för judarnas fiender välkommet argument i den politiska diskussionen om de svenska judarnas rättsliga ställning." Konflikten blev akut när kungen och hans regering 1838 ville genomföra ett nytt s k judereglemente, som skulle förbättra judars rättigheter. Förordningen mottogs med våldsam förbittring i stora delar av pressen. Det gällde även liberala tidningar som Aftonbladet. Ledande medlemmar av mosaiska församlingen och statssekreteraren som undertecknat förordningen fick fönsterrutor krossade i sina bostäder. Följden blev att reformen till stora delar skrinlades. På följande riksdagar krävde de ofrälse stånden att också de reformer som trots allt genomförts skulle annulleras. Det var i detta klimat som svenska judar 1841 för första gången fick direktkontakt med Wergeland. Hans "Inlägg i Jödesaken" publicerades på svenska 1842. När han tre år senare gick bort lät hans svenska judiska vänner och beundrare tillverka det alltjämt bestående gravmonumentet i Kristiania. Det faktum att den rörelse som Wergeland satt igång vann striden i Norge sex år efter hans död bidrog till att frågan kunde laddas ur även i Sverige, även om det dröjde till 1870 innan judar fick fulla medborgarrättigheter. Det var ju det folkvalda stortinget som hade fattat beslutet, inte kungamakten. Judars rättigheter kunde definieras som en del av den hägrande parlamentariska demokratin.

"Inlägg i Jödesaken" kan läsas som upplysningsmannens djupt personliga argument för att förena nationell självständighet med universella rättigheter. Wergeland beskriver hur han efterhand förmådde tygla sin egen främlingskräck. Det är mötet med judar som individer som får honom att se innebörden i den författning som hans egen far hade varit med om att skriva. I sina argument föregriper han vår tids statuter om mänskliga rättigheter med anspråk på att binda den nationella suveräniteten.

Sedan slutet av 70-talet har både svensk och norsk invandrarpolitik präglats av idén om gruppuren särart, den som brukar kallas multikulturalism. Men dess förespråkare tog inte med i beräkningen att även majoritetsbefolkningen kan definieras från multikulturella utgångspunkter. Högerpopulistiska entreprenörer började spela på sådana strängar i slutet av 70-talet. Gradvis uniformerades den majoritetskultur som dittills inte betraktat sig i etniska

termer. Den omedvetna homogeniteten, typisk för både den svenska och den norska staten, fick efterhand ett politiskt egenvärde. Den nationella kulturen skulle kringgärdas snarare än öppnas.

Högerpopulister använder inte, som nazister, rasargument. I stället utgår de från föreställningar om kulturell egenart. Begreppen "ras" och "gener" har ersatts med ordet "kultur". Men innebörden är densamma. Den nationella kulturen är statisk och hermetiskt slutet i förhållande till omvärlden. I denna retorik kan varken en medlem av majoritetsbefolkningen eller en person med invandrabakgrund frigöra sig från sin bakgrund.

Den svenska uppdelningen av befolkningen i orubbliga kategorier gynnar populistisk propaganda. I den offentliga retoriken förblir man invandrare oavsett vad man kallar sig själv. Stämpeln är biologisk eftersom den tillämpas även på andra och t o m tredje generationer. Och man förblir muslim om man råkar ha sin bakgrund i ett s k muslimskt land. Eftersom jag lever tillsammans med en kvinna som är född i Iran vet jag vad den retoriken innebär. Hon och hennes Iranfödda vänner skulle kunna vara fullvärdiga medlemmar i Humanistisk förening i Sverige eller Human-Etisk Forbund i Norge, världens största organisation för ick-etroende. Men muslimstämpeln är omöjlig att få bort.

Den norska socialantropologen Unni Wikan har fördjupat invandrardebatten i både Sverige och Norge, senast med sin bok om mordet på den svenskkurdiska kvinnan Fadime, "En fråga om heder". 1995 vände hon upp och ned på den norska invandrardebatten med boken "Mot en ny norsk underklasse". Hon belyste den dolda rasism som ligger i föreställningen att kvinnor med icke-europeisk bakgrund ska förbli bundna till livsmönster som de själva i ringa grad har format, medan deras systrar i den infödda befolkningen tillerkänns rätten att utvecklas som individer på samma villkor som män.

Hon har också konfronterat det mest tabubelagda ämnet: att gruppfördomar inte bara handlar om majoritetsbefolkningens syn på invandrare, utan även om invandrargruppers hållning till majoriteten och till andra invandrarkollektiv. Rasism finns i alla miljöer.

Kulturbegrepp är aldrig statiska. De innefattar regler, normer och idéer i ständig förändring. Men för att bemöta kulturdeterminismen krävs en antirasism som förhåller sig till sociala villkor. På den punkten har liberalismen har en blind fläc: föreställningen att demokratin kan stanna vid en definition av individens rättigheter och bortse från att vi alla ingår i kollektiv. Den avgörande frågan är hur kollektiva rättigheter ska avvägas både i relationen mellan minoriteter och majoritet och i förhållande till individer oberoende av deras bakgrund.

Den kanadensiske statsvetaren Will Kymlicka har gjort en empirisk studie av minoriteters gruppbetingade villkor i Kanada och jämförbara länder. På den grunden gör han en distinktion mellan olika typer av bofasta minoriteter och nyanlända invandrargrupper. Ursprungsbefolkningar tilldelas i hans modell inte bara kulturella rättigheter utan en hög grad av territoriellt självstyre. De franskspråkiga invånarna i Quebec har rätt till kulturell särart men är starkare knutna till den centrala statsmakten.

För invandrare gäller en annan utgångspunkt. De bör, menar Kymlicka, tillerkännas rätten att bevara och utveckla egna traditioner. Men den viktigaste rättigheten är att de som individer kan uppnå jämlikhet i förhållande till samhällets institutioner. Därför ställer han krav på integration i språk och kunskaper. Hans motivering för att särskilja invandrare från sedan länge bofasta grupper är att de senare har en fungerande, historiskt förankrad samhällsform, medan invandrare i formell mening har kommit efter eget val och inte utgör en inom sig integrerad enhet. De har heller ingen tydlig territoriell förankring som skulle möjliggöra politiskt självstyre som i Quebec eller, för att flytta bilden närmare, på Åland. Idén att invandrargrupper skulle skapa egna samhällsformationer leder, menar Kymlicka, till en skuggtill-

varo vid sidan av de maktinstitutioner som förmedlar samhällets resurser.

Kymlickas mångfaldskoncept innebär ett brott mot föreställningen att demokrati bygger på enkla majoritetsbeslut. Både det svenska och det norska statskicket är majoritetsbaserade. Kan ett sådant system balansera intressen i ett allt mer heterogent samhälle?

Den norske konstitutionsexperten Torkel Opsahl ledde i början av 90-talet en kommission som undersökte tillståndet på Nordirland. Opsahl utgick från den holländske statsvetaren Arendt Lijphards teorier om hur mångfacetterade kollektiva rättigheter ska kunna bilda grunden för politiska beslut. Lijphards idéer har haft stor betydelse för bland annat Sydafrikas nya konstitution.

Gruppen som Opsahl ledde tog kontakt med tusentals människor och bad om deras synpunkter på en rad frågor. Man inbjöd hundratals personer från alla tänkbara bakgrunder att yttra sig i offentliga förhör. Rapporten, som publicerades 1993, föreslog att Nordirland skulle styras av en administration som på jämlik basis hämtade sina medlemmar från unionisters och nationalisternas kretsar, där var och en av parterna hade vetorätt. Man rekommenderade den brittiska och irländska regeringen att genom Sinn Fein etablera informella kommunikationskanaler till IRA. Åtskilliga av rapportens förslag återfinns i de politiska förändringar som nu är på väg att verkställas.

Det kraftfulla anslaget i kommissionens sätt att närma sig människor blev i sig själv en förändringsfaktor. Rapporten gav röst åt hållningar som ingen tidigare hade brytt sig om. En avgörande faktor var att kvinnors åsikter tillmättes lika stor betydelse som mäns.

I dagens Europa är det tänkt att territoriellt baserade och majoritetsstyrda nationer, som har en månghundraårig historia präglad av gränskonflikter och inbördeskrig, ska växa samman till en union genom förhandlingar och uppgörelser på toppnivå. Frågor om hur etnicitet, religion, ideologi och kulturell tradition ska relateras till dessa övernationella strukturer har lämnats därhän, vilket i sin tur skapat en jordmån för demagoger. Ingen vet hur man ska kunna öppna nationalstaterna i förhållande till den växande heterogeniteten och relatera mångfalden till en överstatlig beslutsstruktur.

Torkel Opsahl dog en tid efter publiceringen av Nordirlandrapporten. Jag skulle önska att en person med hans fantasi, engagemang och logiska klarhet kunde ta på sig uppgiften att göra liknande rapporter om invandringens effekter i Sverige och Norge, gärna i ett jämförande perspektiv. Den ideologiska förvirring i invandrardebatten som råder i båda länderna har en av sina orsaker i bristen på empirisk kunskap. Ett sätt att bryta dödläget skulle kunna vara att som Opsahlkommissionen undersöka, systematisera och analysera medborgarnas inställning till de politiska strukturerna, för att därefter lägga denna kunskap till grund för förändringar i den politiska beslutsstrukturen från lokalsamhället och uppåt.

Hur uppfattar invånare i segregerade förorter sin koppling till det större samhället? Finns det skillnader i inställningen till majoritetssamhället som kan hänföras till kön, ålder och religion och nationell bakgrund? Hur ser invånare i rika och fattiga stadsdelar på integration i skolsystemet? Och hur ser motsvarande mönster och försök till lösningar ut i andra europeiska länder, och i invandrarstater som USA, Kanada och Australien?

I Opsahls rekommendationer fanns inte ett spår av social ingenjörskonst. Varje social situation betraktas som oavbrutet föränderlig: "de enda som har rätt att tala om lösningar är kemister... en otydlig situation kräver otydliga svar." Och en anmärkning i förbigående skulle kunna uppfattas som en lågmäld kommentar till de problem som både Norge och Sverige står inför. Så här beskriver en realist det fredliga samlivets innebörd:

"I varje form av relation, från äktenskap till internationell diplomati... är den väsentliga uppgiften inte att slutgiltigt lösa konflikter utan att lära sig hantera dem."

Inlägg vid konferensen "Nationalismen, unionen och demokratin".

Shirin Ahlbäck Öberg

Fil dr, forskare och lärare vid Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. Hennes huvudinriktning är förvaltnings- och författningspolitik och hennes senaste forskningsprojekt handlar om våra riksdagsledamöters representationsroll.

Det är ett nöje att vara här i Karlstad och hundraårsminnet har fått mig att fundera över viktiga frågor. Jag har blivit kallad hit som kommentator för att diskutera demokratins framtid. Till skillnad från mina något fegare kollegor idag ska jag försöka göra ett tappert försök. Demokrati är, som vi alla vet, inte något som erövrar en gång för alla. Det är något som ständigt behöver erövrar. Samhället förändras och förutsättningarna för demokrati förändras. Jag tänkte ta upp två saker som är av intresse för demokratins framtida möjligheter med anledning av Österuds och Ruths inlägg. Det ena rör det här med homogenitet och heterogenitet och det andra rör skillnaderna mellan demokratin i nationalstaten och demokratin i ett transnationellt samhälle. Om vi börjar med den första frågan så i den enkla definitionen av demokrati där man koncentrerar sig på procedurer så har ju allmän och lika rösträtt en oerhörd framträdande roll. Det handlar naturligtvis om vem som får vara med och bestämma om våra gemensamma angelägenheter. Vem ges fullvärdigt demokratiskt medborgarskap. Vid unionsupplösningen rädde så kallad allmän rösträtt i Norge. Det har påpekats flera gånger att i klartext innebar det en allmän och lika rösträtt förmån. I Sverige hade vi inte allmän rösträtt ens för män vid den tidpunkten. Men det infördes i början av 1900-talet i båda länderna lite senare i Sverige. En avgörande förändring mellan dåvarande samhälle och dagens samhälle är naturligtvis det som Arne Ruth har varit inne på, att vi har många fler invandrare i våra respektive länder. Och just den här klassificeringen som Arne tar upp, att man är invandrare i flera generationer - första, andra, tredje generation, gör att populationen växer. Dit hör även jag som är en andra generationens invandrare i den offentliga statistiken. Man återkommer ofta till att Sverige och Norge är homogena samhällen. Hur homogena de har varit är en relativ fråga för att i både Norge och Sverige har ju alltid funnits minoriteter med annan etnisk bakgrund. Frågan är helt enkelt vilka demokratiska rättigheter de här minoriteterna tillerkänts, både formellt och faktiskt. Jag har inga möjligheter att servera några lösningar men jag vill ändå ta upp det som en första punkt att inför framtiden finns det saker som vi bör fundera på på nationell nivå, inte minst inom ramen för den europeisering som pågår. Det är när vi talar om mångkulturellt samhälle så förpliktigar det. Det innebär att vi måste bereda alla de som är bosatta i våra länder möjligheter att bestämma om gemensamma angelägenheter. Då kommer jag in på det som var en fråga vid unionsupplösningen om den allmänna och lika rösträtten som även då i Sverige både skulle vara en kamp för män men framför allt för kvinnor. I Sverige är det ju så att personer med permanent uppehållstillstånd har rätt att rösta i kommunala val men inte på riksdagsnivå. Är det här något man bör fundera på att ändra på? Vilka möjligheter ska vi ge våra nya och relativt nya svenskar och normän att faktiskt få påverka det samhälle de verkar i och betalar skatt i och så vidare. Det här är ju en väldigt teknisk fråga. Den handlar ju om demokrati som proce-

dur. Men jag tror att demokratins legitimitet, demokratins möjlighet att fortsätta bygga på vilken möjlighet grupper har att faktiskt vara med och påverka sin framtid.

Då kommer jag in på nästa fråga som jag funderat på under eftermiddagen här och det är vad demokratin har för framtid i det transnationella samhället. Jag tycker det var bra att Öyvind Österud slog fast att nationalstaten också fortsättningsvis har en viktig roll, inte minst med tanke på de ambitiösa statliga åtaganden som finns i de nordiska välfärdsstaterna. Det är viktigt att vi på nationell nivå inte, menar jag, bara ser oss som globaliseringens offer. Det finns politik och institutionsbygge man kan bedriva på nationell nivå för att förvissa sig om större inflytande än vad globaliseringsdebatten ofta vill ge sken av. Jag har ju pratat om medborgarnas möjlighet att påverka besluten och nu är det också en fråga om vilka faktiska möjligheter systemen på nationell nivå har att bidra till medborgarnas bästa. Öyvind nämnde att de folkvalda organen på nationell nivå har tappat i inflytande när det gäller sakfrågor. Det kan mycket väl vara så. En sak som jag själv har analyserat, framför allt i en svensk-finsk kontext, det är vilka möjligheter man som medlemsstat i EU har att känna hur man som folkvald kan påverka politik på nationell nivå. Den frågan är viktig för på något sätt ställer EU de nationella parlamentens roll på sin spets. Hur är det att vara folkvald i Sverige respektive Finland och varför inte också i Norge, även om man där inte är med i EU, i ett europeiserat Europa. För att få svar på den frågan så skickade jag och en forskarkollega enkäter till samtliga parlamentsledamöter i Finland och Sverige och ställde frågor som hade med deras roll att göra, alltså vilken möjlighet de tyckte att de hade att utöva inflytande på nationell EU-politik och på politik i EU. I den teoretiska litteraturen så framställs de svenska och finländska riskdagarna som starka, policyinfluerande nationella parlament inom Norden. Det intressanta med den här enkätundersökningen, där vi faktiskt fick en väldigt hög svarsfrekvens för en elitstudie, var att det var radikalt olika uppfattningar mellan Sverige och Finland i svaren. Det var väldigt tydligt att de svenska parlamentsledamöterna upplevde att de hade hamnat i bakvattnet i förhållande till den svenska regeringen. Att man hade väldigt lite att säga till om och att man hade lite kunskap också om EU-frågor och EU-ärendena inom det egna policyområdet. Däremot var det omvänt i Finland. Där uppskattade man att man hade ett betydande inflytande och att man faktiskt som riksdag kunde påverka regeringen i långt större utsträckning än vad de svenska motsvarigheterna svarade. Man hade också mycket större tilltro till de organ inom riksdagen i Finland, utskott, som hade att hantera samrådsförandet med regeringen i Finland än vad de svenska parlamentarikerna hade i sitt förhållande till EU-nämnden. Frågan är vad detta beror på. Det är ju en viktig fråga om politiskt självförtroende, om vad man kan åstadkomma. Jag och min kollega, Ann-Chatrine Ljungar, menar att det är helt uppenbart att det haft betydelse hur man organiserat verksamheterna inom de respektive riskdagarna. Jag ska inte uppehålla mig länge vid det utan bara säga att i den finländska riksdagen har man från början varit besjälad av en idé om att EU-frågorna, EU-ärendena är hela riskdagens frågor. Där har man tidigt reglerat att fackutskotten, de utskott som håller på med sakområdena, "input" i samrådsförandet med regeringen är grundlagsreglerat. Fackutskotten måste ta tag i de här frågorna. I Sverige har man inte alls reglerat på samma sätt utan där behöver EU-nämnden inte ta in yttranden från fackutskotten vilket gör att vi har beredningstvång på alla typer av ärenden: propositioner, motioner och allt utom just EU-ärendena. Så det är en väldigt stor skillnad på hur man utformat sina politiska institutioner i förhållande till just detta och det har olika betydelse för den beslutskapacitet som dom folkvalda uppfattar att de har. Man kan dra liknande paralleller till fackföreningsrörelsens möjligheter att påverka och det finns andra institutioner man också skulle kunna jämföra med. Tack för mig!

Transnasjonalt demokrati? En indirekte kommentar til Øyvind Østerud og Arne Ruth

Thomas Hylland Eriksen

Professor i socialantropologi och forskningsledare för programmet “Kulturell kompleksitet i det nye Norge. Har bland annat skrivit böckerna “What is anthropology” och “Røtter og føtter.”

Globaliseringen er reell og sektoroverskridende: den omfatter både kulturelle, politiske, økologiske og økonomiske aspekter. De stadig tettere, og raskere, nettverkene som forbinder ulike deler av verden, skaper både muligheter og begrensninger, frihet og sårbarhet, rikdom og fattigdom. Den ene dagen leser vi om skandinaviske pensjonister som bosetter seg i store antall på den spanske sydkysten, uten å være det minste interessert i Spania - de har bare flyttet en bit av Norden til et sted med behageligere klima og bedre tomater. Neste dag handler nyhetsoppslaget om transnasjonal terrorisme, og dagen etter står en reportasje om problemer i kvoteforhandlingene mellom det ekspanderende Kina og det imploderende Europa.

Den amerikanske journalisten Thomas Friedman, en mann som reiser jorden rundt mer eller mindre kontinuerlig og snakker med mennesker i maktposisjoner (foruten en del selgere og taxisjåfører), utga nylig boken med den talende tittelen *The World is Flat*. Den handler i all hovedsak om det Friedman beskriver som the levelling of the playing-field, altså tendensen til at stadig flere konkurrerer økonomisk på samme bane under noenlunde de samme betingelsene. Dette er selvfølgelig en sannhet med store modifikasjoner, men Friedman har rett i at både konkurranse og andre former for transnasjonal samhandling øker raskt. Han nevner selv, på en nesten nonchalant måte, at da han skrev sin forrige bok om globalisering, i 1999, hadde den nåværende globaliseringen (“Globalization 3.0”) bare såvidt kommet i gang. Og det er ikke global terrorisme han har i tankene, men Kinas innmarsj som økonomisk supermakt.

Man kan like det eller mislike det. Det er både likandes og mislikandes trekk ved globaliseringen. Men den skyller inn over oss uansett. Ta migrasjon som eksempel. Lenge hadde myndighetene i de fleste vestlige land en forestilling om at det gikk an å styre migrasjonsbølgene. Nå er de i ferd med å innse at den eneste effektive måten å regulere inn- og utvandring på, er å følge de gamle kommunistlandenes eksempel, altså å sette opp et piggrådsgjerde rundt hele landet. Etter EU-utvidelsen østover blir det sagt at det knapt er igjen et eneste menneske mellom 20 og 35 år i byer som Vilnius og Kaunas. Alle er i Vest-Europa og jobber. I Polen er det blitt knapphet på bygningsarbeidere, så polske eiendomsfirmaer ser seg tvunget til å kontrahere tjenester fra ukrainske entreprenørselskaper. Hva de etter hvert vil gjøre i Ukraina er usikkert, men foreløpig tyder alt på at det ved enden av slike kjeder før eller siden vil befinne seg høyproduktive, lavtlønnede kinesere og kanskje indere. Til sammen har de to landene 40% av verdens befolkning, så det er mange å ta av.

Det er ingen tvil om at globaliseringen - som omfatter langt mer enn økonomiske og teknologiske aspekter, selv om de er drivkreftene - har viktige politiske implikasjoner. Ett

stikkord er sårbarhet. Enkeltland blir rammet. I de optimistiske nittiårene ble globaliseringen i vide kretser forbundet med muligheter, åpenhet og positiv kontakt over landegrensene. Etter 11. september 2001 er det blitt vanligere å betrakte den som et trusselkompleks. Mens Internett var det viktigste bildet på globalisering like før århundreskiftet, har AIDS og internasjonal terrorisme overtatt denne rollen i årene like etter århundreskiftet. Globaliseringen av økonomien, og den antatte nødvendigheten av en tilsvarende politisk globalisering, har ført til en rekke kreative forslag som skulle dempe det "demokratiske underskuddet" i verdenssamfunnet. Et av de mest interessante er George Monbiots forslag om å opprette en verdensregjering. Monbiot er konkret nok til å angi 600 som et passende antall valgte representanter - hver valgkrets består av ti millioner mennesker - og å anbefale at verdensparlamentet baserer seg på FNs eksisterende hovedforsamling (som har den store svakheten at det ikke er demokratisk valgt). I første omgang skulle verdensparlamentet og -regjeringen supplere eksisterende, nasjonale og overnasjonale myndigheter. En tilsynelatende motsatt utvikling har allerede funnet sted i Norge, Sverige og Finland med opprettelsen av sameparlamerter, altså valgte organer på nivået under nasjonalstaten. Men ved nærmere undersøkelse bygger sameparlamentene på en politisk analyse som har mye felles med Monbiots: Urbefolkningsbevegelsen er transnasjonal, og sameparlamentene er - i likhet med verdensparlamentet - ment å supplere eksisterende myndigheter der de kommer til kort. Begge tendensene er med på å underminere statens maktmonopol.

En tredje tendens som bør nevnes i samme åndedrett, består av aktivitetene Benedict Anderson har kalt langdistansenasjonalisme, long-distance nationalism. Migranter med statsborgerskap i sitt opprinnelsesland har ofte fulle politiske rettigheter der og ikke i landet hvor de bor. Også de som ikke har et slikt statsborgerskap er ofte emosjonelt og ideologisk knyttet til opprinnelseslandet (som i mange tilfeller de facto kan være besteforeldrenes opprinnelsesland). I Norge så vi et håndfast eksempel på en utvetydig positiv form for langdistansenasjonalisme etter det fryktelige jordskjelvet som rammet Pakistan høsten 2005. Pakistanere bosatt i Norge gjorde en stor, godt koordinert innsats for å yte bistand til de rammede områdene.

Mindre synlig, og moralsk mer tvetydig, er støtten til diverse politiske bevegelser som gis av mennesker som bor i andre land. Det er lite sannsynlig at Israel hadde klart å holde det gående, år ut og år inn, uten sterk støtte fra den jødiske befolkningen i USA. IRA ville ikke ha vært det samme uten irsk-amerikansk støtte, og Tamil Eelam (den tamilske frigjøringsbevegelsen på Sri Lanka) er helt avhengig av økonomisk og politisk støtte fra lankesiske tamiler i Vesten. Det indiske hindunasjonalistiske partiet BNP (og dets mer ekstreme støtteorganisasjoner) har nytt godt av støtten fra NRIs (Non-Resident Indians), og det finnes flere eksempler. Det forlyder blant annet at andelen Fremskrittspartivelgere blant norskinger på den spanske Solkysten ligger over landsgjennomsnittet.

Anderson nevner en sikh som ble intervjuet i Toronto om sin støtte til den khalistanske frigjøringsfronten i indisk Punjab. På direkte spørsmål om hvorfor han valgte å bli i Canada, svarte mannen at livet i Punjab var altfor utrygt på grunn av konflikten. Det var bedre for barna å vokse opp i fredelige Canada. Samtidig støttet han altså en av organisasjonene som bidro til å gjøre livet utrygt i Punjab.

Poenget er at langdistansenasjonalister kan støtte ekstreme bevegelser uten å måtte ta konsekvensene av det. De som lever i et samfunn vil av flere grunner være mer innstilt på å finne kompromisser.

I klassisk politisk antropologi gikk man ut fra at politisk lojalitet i tradisjonelle samfunn

var basert på to prinsipper, som ofte stod i konflikt med hverandre: Sted og slektskap. Mange av eksemplene jeg har nevnt tyder på at konflikten er levende fremdeles. Det er store fordeler forbundet med at de som bedriver politikk og tar beslutninger med konsekvenser for andres liv, bor på samme sted. Derfor er jeg langt på vei enig i Øyvind Østeruds analyse, selv om den er deprimerende fattig på gode løsninger. Tilbaketrekning til det nasjonalstatlige nivå er neppe verken realistisk eller ønskelig som politisk strategi. Vi må akseptere at nasjonen er blitt deterritorialisert - delvis løsrevet fra sted - og at staten vil følge etter. Etter tsunamikatastrofen registrerte vi at norske og svenske overlevende ba om hjelp fra sine egne myndigheter og rettet alvorlige anklager mot dem når hjelpen uteble eller var forsinket. Få kommenterte de thailandske myndighetenes innsats. Det ble med andre ord tatt for gitt at staten skulle være overalt der borgerne var. Denne typen situasjon må vi leve med i fremtiden, og vi må også regne med at langdistansenasjonalisme fortsatt vil være en politisk faktor. Den eneste gode løsningen består i transnasjonalt samarbeid og internasjonal solidaritet på alle nivåer - fra speiderforeningen til FN.

Globalisering och demokratis värdegrund

Michele Micheletti

Professor i statsvetenskap vid Karlstads universitet. Forskare med utgångspunkt i demokratifrågor och har bland annat skrivit böcker om det svenska civila samhället. Idag arbetar Michele Micheletti inom ett forskningsprojekt om politisk konsumtion.

Globaliseringsprocessens betydelse för demokrati har nu diskuterats och debatterats under ett stort antal år. Bland statsvetare finns både skeptiker och optimister. En välkänd skeptiker är Robert Dahl, en gräminens inom forskning om demokratiteori. Han skrev i boken *Democracy's Edges*: "It is notoriously difficult for citizens to exercise effective control over many key decisions on foreign affairs. What grounds have we for thinking, then, that citizens in different countries engaged in international systems can ever attain the degree of influence and control over decisions that they now exercise within their own countries?" (Dahl, 1999, 23). Optimister menar att globaliseringen tvingar oss att lära oss att se demokrati på annat sätt: "...[T]he issue of democracy has to be understood in a way much more extensive than the traditional narrowly state-based idea of it involves. ...[I]t is necessary to consider simultaneously the promotion of democracy within states, among states and at the global level, including other actors besides states, like civil society and international organizations" (Archibugi, Balduini och Donati, 2000, 127). Verkligheten har sprungit ifrån nationalstaten. "In a world in which global warming connects the long-term fate of many Pacific islands to the actions of tens of millions of private motorists across the globe, the conventional territorial conception of political community appears profoundly inadequate. Globalization weaves together, in highly complex and abstract systems, the fate of households, communities and peoples in distant regions of the globe" (Anthony McGrew citerad i David Held, 1999, 100).

Har unionsupplösningssprocessen något att lära oss om hur vi kan handskas med globaliseringen? Mitt svar är att ja. Vi kan lära något från folkrörelser och förenings viktiga roll i den fredliga unionsupplösningen. Den största svenska fredsorganisationen, Svenska freds- och skiljedomsföreningen grundades 1883 för att motverka krig mellan Norge och Sverige. Föreningen krävde "rättvisa åt Norge". Samhörighetssträvanden över gränserna har från början 1919 präglat Föreningen Nordens verksamhet. Föreningen har satsat på att skapa "deliberativa rum" för diskussioner mellan människor i de olika nordiska länderna för att bättre förstå sina olika ståndpunkter och skapa ett underlag för gemensam verksamhet. Ett intressant initiativ från 1930-talet var att nordiska historiker fick i uppdrag att analysera hur deras eget land var beskrivet i de andra nordiska länders historieböcker. De fann att de varierande tolkningarna var en orsak till missförstånd mellan länderna. Föreningen Norden organiserade ett seminarium för att diskutera de missförstånd, utelämnande och oenigheter som kom fram i undersökningen. Satsningen ledde till ändringar i skolornas historieböcker; undersökningen användes även i skolorna för att diskutera orsakerna till de olika historietolkningarna. Historieboksprojektet blev internationellt känt och användes av UNESCO som en modell för länder i konflikt (Micheletti 1998). Föreningen Norden förstod hur viktigt det var att arbeta i konkreta projekt och

på individnivån för att säkra demokratins värdegrund. Annars kunde missförstånd, oenigheter och fördomar reproducera sig i framtida generationer. Att vidga horisonter -- att se förhållanden från andra sidor genom diskussioner och konkreta projekt -- och att säkra demokratins värdegrund över gränserna är två viktiga lärdomen från tiden efter unionslösningen.

Precis som tidigare arbetar dagens folkrörelser, föreningar och nätverk för att vidga våra demokratihorisonter och skapa samhörighet över gränserna. Idag handlar det om att få upp våra ögon på hur globaliseringsprocesserna kan demokratiseras samt att lära oss att se globaliseringen från andra sidan. Framförallt handlar det om att visa hur vi i västvärlden har ett ansvar för de "dolda" sociala relationer som ingår i frihandelspolitiken. Politiska filosofer som Iris Marion Young funderar mycket på hur vi kan leva upp till vår demokratiska värdegrund i den globaliserade värld. Hon skriver i en artikel till tidskriften *Philosophy and Social Policy*:

"The social relations that connect us to others are not restricted to nation state borders. Our actions are conditioned by and contribute to institutions that affect distant others, and their actions contribute to the operation of institutions that affect us. Because our actions assume these others as condition for our own actions, ...we have made practical moral commitments to them by virtue of our actions. That is, even when we are not conscious of or actively deny a moral relationship to these other people, to the extent that our actions depend on the assumption that distant others are doing certain things, we have obligations of justice in relation to them" (Young, under utgivning).

Oavsett nationella statsgränser, hävdar Young och ett ökande antal samhälls- och naturvetare, har vi ett ansvar för våra sociala relationer. Som kan läsas i citatet handlar dessa sociala relationer inte om familjen, vännerna eller medborgare i vårt eget land. Det handlar om vårt moraliska ansvar för de sociala och ekonomiska processer, kontakter och transaktioner som initieras av och ingår in politiska och framförallt ekonomiska globaliseringsprocesser. För politiska filosofer som Young och de över 250 internationella forskare som sedan den 13 september 2005 har skrivit under Oslo Declaration for Sustainable Consumption har vi ett ansvar för alla människor som tillverkar våra möbler, kläder, vitvaror och elektronik och som förgyller vårt liv med kaffe, te, bananer och choklad. Vi har också ansvar för hur vi brukar våra gemensamma resurser som skog, vattendrag, atmosfär (Oslo Declaration, 2005). Med andra ord finns det ett klart samband -- eller samhörighet -- mellan konsumenter i västvärlden och bönder, lantarbetare och fabriksarbetare i producent- och tillverkningsländerna i Syd. Detta samband ger oss medborgare, producenter och konsumenter i den rika delen av världen ett särskilt ansvar.

Globaliseringsprocesser erbjuder både hinder och möjligheter att ta gränslöst demokratiskt ansvar och utvecklar gränsöverskridande samhörighetskänslan. Utifrån det statsorienterade perspektivet har vissa forskare, politiker och andra röster i samhällsdebatten gjort gällande att globaliseringen är ett hinder för demokratiutvecklingen här hemma och världen över. Ingen förnekar att globaliseringen ställer till i det befintliga statssystemet och den nationella suveräniteten samt gör det svårare för rikspolitiker att reglera och kontrollera. Globaliseringsprocessen tvingar oss att inse att den traditionella internationella rättsordningen med stater som primära rättssubjekt måste tänkas om. Den visar att andra institutioner och individer -- transnationella företag som H & M och IKEA, gränsöverskridande föreningar som rena-kläder rörelsen och Jubilee 2002 samt musiker som U2s Bono och företagare som Dame Anita Roddick -- är viktiga globala politiska aktörer.

Varför det? Transnationella klädföretag har ett socialt ansvar för de arbetare som tillver-

kar deras produkter. Möbeltillverkare har ett ansvar att bruka skogen på ett miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt sätt (Micheletti, 2003; Lindström, 2004; TemaNord 2005). Enskilda individer som popartister och företagare använder sin globala popularitet att skapa samhörighet och stöd för miljöarbete, social rättvisa och främjandet av de mänskliga rättigheterna. De fungerar som globala politiska entreprenörer. Rockgruppen U2 uppmuntrar sitt fans att lära mer om vad de kan göra mot fattigdom och för den hållbara samhällsutvecklingen. De vill att unga medborgare aktivt deltar i politik. Bland de föreningar som U2 stödjer är Artists Against AIDS Worldwide, Burma Campaign, Drop the Debt: Jubilee 2000 Coalition, Amnesty International och Greenpeace (U2, 2005). Body Shops Anita Roddick utnyttjar sina framgångar att blogga för politisk aktivism och de mänskliga rättigheterna (Roddick, 2005). Ett ökande antal transnationella nätverk och världskändisar sträver efter att spela en politisk roll. De använder sina talanger, sitt fans och sitt kändisskap samt Internet att sprida kunskap och uppmuntra vanliga medborgare att ta sitt ansvar för globaliseringens demokratisering. Det skulle inte förvåna om de lyckas bättre att engagera unga människor i politiken än de otaliga demokratiprojekt som Sverige, Norge och övriga västliga länder designar att locka ungdomar in i politiken (jmf. Micheletti och Stolle, 2004).

Globaliseringsprocessen erbjuder nya möjligheter att ta ansvar för demokrati och att delta i den hållbara samhällsutvecklingsprocessen. Både Norge och Sverige utnyttjar dessa möjligheter. De bygger upp nätverk med företag -- governance/nätverksstyrning -- och på olika sätt främjar medborgarnas engagemang i transnationell politiska och sociala rörelser. Exempel på nya nätverk är Global Kompakt, Rena kläder kampanjen, Fairtrade Center, Swedwatch, Nordwatch och Initiativ for Etisk handel. Många av dessa nätverk ingår i den global socialrättsrörelse som omfattar föreningar som Oxfam, Global Unions, Global Exchange, Röda Korset och Nike Watch men även nya regleringsverktyg som Rättvisemärkt och den nordiska svanens miljömärkningsystem. I Karlstad har en grupp människor som inte tidigare kände varandra bildat ett nätverk för rättvis handel. De arbetar i både konkreta projekt på stan och genom studiecirklar verksamhet i Arbetarnas Bildningsförbunds (ABF) regi.

För statsvetare som forskar om innovativa sätt för medborgare att delta i politiken är globaliseringsprocessen och dessa nya "sociala relationer" mycket spännande. Vi följer hur de nya grupperna arbetar lokalt till globalt och hur de använder marknaden som en arena för politik. Dessa nya transnationella verksamheter kan sägas vara dagens motsvarighet till gårdagens föreningar som krävde "rättvisa åt Norge". Idag är parollen "rättvisa åt världen". De utgår ifrån den rikedom, visdom och organiseringsförmåga som finns i länder som Norge och Sverige för att främja global demokrati. De ingår i gränsöverskridande samarbetsprojekt tillsammans med många olika aktörer och institutioner. I likhet med Föreningen Norden efter unionsupplösningen arbetar dem med att förstärka demokratins värdegrund. De använder kunskapsförmedling och granskning att larma den globala allmänheten om hur, var och när världens resurser och världens arbetare behandlas på felaktiga sätt. De uppmuntrar och uppmuntrar västvärldens konsumenter och producenter att leva upp till demokratins krav på jämlikhet och lika behandling. De sätter Norges och Sveriges miljöpolitiska arv och vår solidaritet med tredjevärlden på prov genom att kräva social rättvisa åt alla. Genom sitt engagemang och nya sätt att delta i politiken berikar de demokrati här hemma och världen över.

Referenser

Archibugi, Daniele, Sveva Balduini och Marco Donati. 2000. "The United Nations as an Agent of Global Democracy" i *Global Democracy: Key Debates*, red B. Holden. London: Routledge.

Dahl, Robert. 2000. "Can International Organizations be Democratic? A Skeptic's View" i *Democracy's Edges*, red. I. Shapiro och C. Hacker-Cordón, Casiano. Cambridge: Cambridge University Press.

Held, David. 2000. "The Transformation of Political Community: Rethinking Democracy in the context of Globalization" i *Democracy's Edges*, red. I. Shapiro och C. Hacker-Cordón, Casiano. Cambridge: Cambridge University Press.

Micheletti, Michele. 1998. "Föreningen Norden och nordiskt samarbete - i går, i dag och i morgon" i *Europa i Norden, Europeisering av nordisk samarbete*, red. J. P. Olsen och B. O. Sverdrup.

Micheletti, Michele och Dietlind Stolle. 2004. "Krävande unga politiska konsumenter" *Tvärsnitt*, No. 3: 60-65.

Oslo Declaration on Sustainable Consumption. 2005. Online: <http://www.environmental-expert.com/resulteachpressrelease.asp?cid=21063&codi=5407>Besökt 3 oktober.

Roddick, Anita. 2005. Online: anitaroddick.com/index.php. Besökt 3 oktober.

TemaNord 2005. Political Consumerism: Its Motivations, Power, and Conditions in the Nordic Countries and Elsewhere. Proceedings from the 2nd International Seminar on Political Consumerism, Oslo August 26-29, 2004. Nr. 517.

U2. Online: u2_inspire.tripod.com/u2bono/id14.html. Besökt 3 oktober.

Young, Iris Marion. (under utgivning). "Responsibility and Global Justice: A Social Connection Model"

